

ПОЧАТКИ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА

У Першій світовій війні понад 3,5 млн українців у російській армії і понад 250 тис в австро-угорській воювали за чужі їм інтереси, іноді одні проти інших. Першою українською національною частиною став Легіон Українських січових стрільців (УСС), створений влітку-восени 1914-го у війську Австро-Угорщини. Невеликий чисельно, він не міг відіграти визначальної ролі серед багатомільйонних армій Великої війни, однак сам факт його існування засвідчував, що українці вперше взяли за зброю не заради вірності своєму імператорові, а заради українських інтересів. Легіон УСС мав стати ядром для майбутньої української армії.

Микола Міхновський — ідеолог самостійництва, ініціатор створення Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка та 1-го українського козачого імені гетьмана Богдана Хмельницького полку

Вояки українізованих частин йдуть парадом по центру Києва. Весна 1917 р.

Лютнева революція 1917-го не лише зруйнувала Російську імперію, але й пробудила національну свідомість українців. У Києві постала Українська Центральна Рада, із часом — перший національний парламент. Однак її лідери не мали чіткого бачення майбутньої армії. Тому ініціативу перебрали військові. Вже в травні 1917-го в Києві близько 3000 солдатів-українців самовільно оголосили себе 1-м українським полком імені гетьмана Богдана Хмельницького, який став першою українською військовою частиною в російській армії. Цей приклад почали наслідувати солдати-українці інших частин.

Політичне керівництво України під час III Всеукраїнського військового з'їзду. У центрі на підвищенні в першому ряду стоїть голова Центральної Ради Михайло Грушевський і Генеральний секретар військових справ Симон Петлюра. Між ними в другому ряду стоїть голова Генерального секретаріату Володимир Винниченко. Київ, Софійська площа, жовтень 1917 р.

Прапор 1-го Українського полку імені гетьмана Богдана Хмельницького. Виготовлений і переданий богданівцями черницями Фролівського монастиря. На зеленому полотнищі з одного боку був вишитий шовком портрет Богдана Хмельницького, а з другого — прапор був кармазиновий (баряний), із чотирма зірками та місяцем

Учасники української національної маніфестації на Софійській площі в Києві. 1 квітня 1917 р.

“ БЕЗ СИЛИ НЕМА ПРАВА, ЩОБ ЗДОБУТИ ПРАВО, ТРЕБА МАТИ СИЛУ ”

Микола Міхновський, голова Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка. 1917 р.

Поштівка Легіону УСС, 1915 р.

Троїцька площа. В глибині — Троїцький народний дім, у якому в 1917 р. розташовувався Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка. Нині — Київський академічний театр оперети. Поштівка поч. XX ст.

Українізація охопила практично всі фронти і округи Росії. До кінця 1917-го повністю або частково українізувалися 23 піших, 1 кінна дивізія й десятки інших частин. Загальне керівництво над українізацією армії здійснював Український генеральний військовий комітет на чолі з Симоном Петлюрою. В травні 1917-го в Києві відбувся I Всеукраїнський військовий з'їзд, делегати якого представляли майже 1 млн українців в російській армії та на флоті. Цей та наступні військові з'їзди задекларували підтримку Центральної Ради, а також спонукали її лідерів до рішучих кроків.

Українські політики не змогли опанувати енергію солдатських мас. Мрії про мир і соціалізм, вони нехтували військовим будівництвом. За активної більшовицької агітації багато українських частин розкладалася і не стали на захист України в січні-лютому 1918-го. Розвал регулярних частин змусив небайдужих українців створювати для захисту держави добровільні формування. Найвідоміші з яких — Гайдамацький кіш Слобідської України (командир — Симон Петлюра), курінь Січових стрільців (Євген Коновалець), а також загони Вільного козацтва, що формувались в Україні та на Кубані.

Після укладення миру з Німеччиною і Австро-Угорщиною в лютому 1918-го з вояків-українців, які потрапили в німецький полон, були сформовані 2 дивізії «синьожупанників», названі за кольором одностроїв. А вже влітку 1918-го з полонених українців австрійці сформували «сірожупанну» дивізію.

Зрештою українській владі стала зрозумілою потреба в боєздатній регулярній армії, яка почала створюватися з весни 1918 р.

Прапор Українських січових стрільців

Спільне засідання представників Українського генерального військового комітету та Всеукраїнської ради військових депутатів. В центрі — голова УВК Симон Петлюра. Липень 1917 р.

Гайдамацький кіш Слобідської України. У центрі — Симон Петлюра та майбутній учасник визволення Донбасу сотник Євген Ляхович (в жупані). Київ, березень 1918 р.

Січові стрільці слухають кобзаря. Київ, весна 1918 р.

Вояки-українці на демонстрації в Чернівцях. 1 травня 1917 р.

Синьожупанники на навчаннях, 1918 р.

29 березня 1917

Заснування Миколою Міхновським Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка

1 травня 1917

Солдати-українці запасних частин самовільно оголошують себе 1-м Українським полком імені гетьмана Богдана Хмельницького

18-21 травня 1917

У Києві відбувся I Всеукраїнський військовий з'їзд, на якому створено Український генеральний військовий комітет та підтримано курс на українізацію в російській армії

18-23 червня 1917

У Києві відбувся II Всеукраїнський військовий з'їзд, який вирішив розробити план українізації війська

28 червня 1917

Симон Петлюра стає першим генеральним секретарем (міністром) військових справ.

ВОЄННІ ОПЕРАЦІЇ

ПРИДУШЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОГО ЗАКОЛОТУ В КИЄВІ (лютий 1918 р.)

У середині січня 1918-го більшовицькі загони з Росії, захопивши лівобережну Україну, рушили на Київ. Спроби зупинити їх під станціями Крути та Кононівка успіху не мали через брак військ. Водночас в Києві розпочався більшовицький заколот. Значна частина військ київського гарнізону оголосили про свій нейтралітет чи навіть допомагали заколотникам. Придушити більшовицький заколот вдалося тільки після прибуття до міста Гайдамацького коша на чолі з Симоном Петлюрою та Гордієнківського кінного полку Всеволода Петріва. 4 лютого 1918-го українські війська здобули штурмом Київський арсенал — бастион більшовиків. Однак у цей час до міста наблизились головні сили більшовиків на чолі з Михайлом Муравйовим. Після декількох днів безприцільного бомбардування центру міста, більшовицькі війська 8 лютого здобули місто. Жертвами «червоного терору» в Києві стали близько 1 тис. осіб.

Генерал-четар Антін Кравчук, командир 8 бригади Галицької армії, яка була головною ударною силою Вовчухівської офензиви

Командир Кримської групи військ УНР Петро Болбочан. Весна 1918 р.

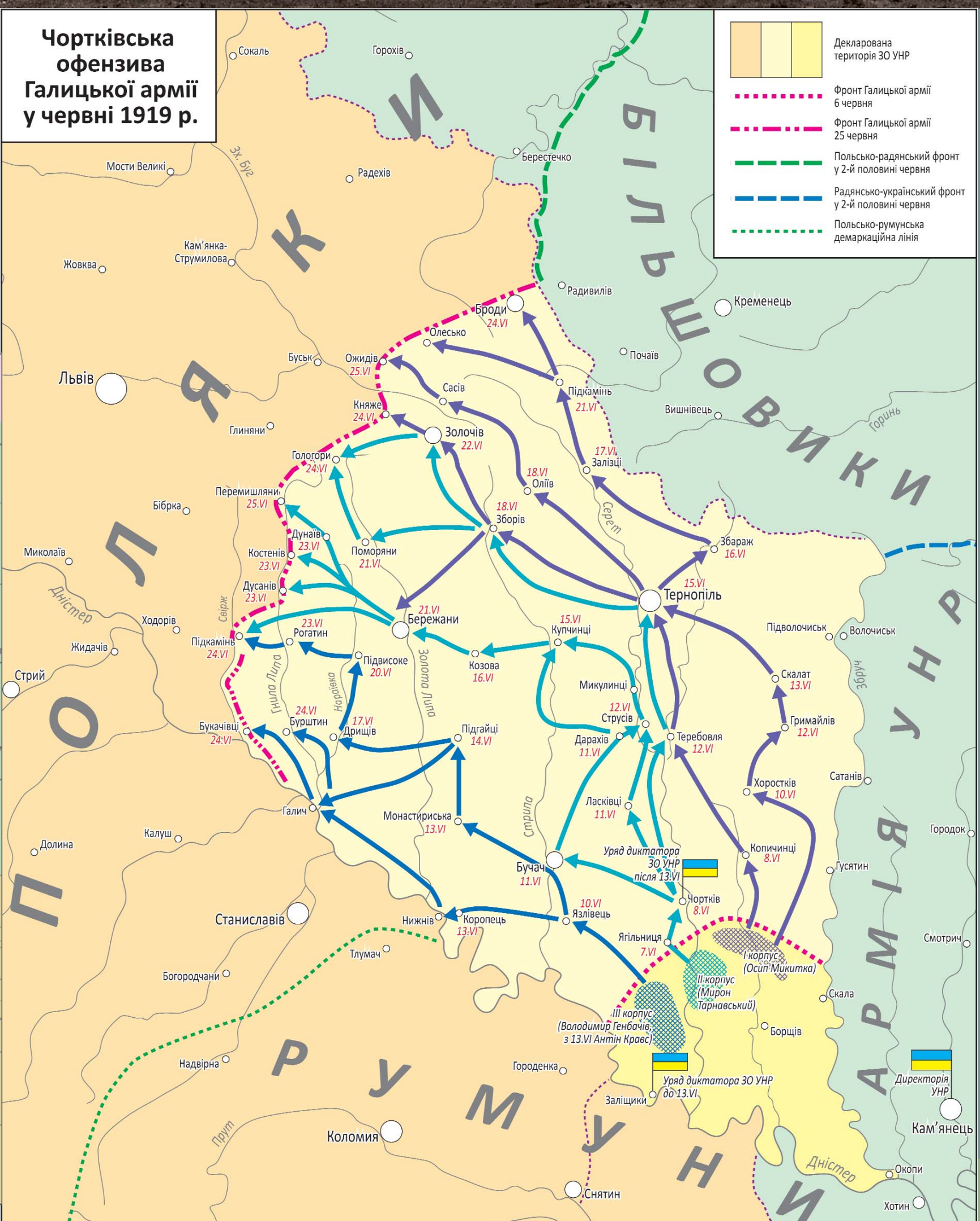
Генерал-хорунжий Володимир Генбачів (сидить в центрі в чорній папасі) та полковник Григорій Косак (сидить справа від Генбачіва) з групою командирів Галицької армії. Весна 1919 р.

ВИЗВОЛЕННЯ КРИМУ І ДОНБАСУ (квітень 1918 р.)

За підтримки німецьких та австро-угорських сил українські війська розпочали визволення України від більшовиків. Війська Слов'янської групи, на чолі з Володимиром Сікевичем, 15 квітня зайняли Барвінкове, згодом здобули Слов'янськ і Бахмут. А вже 25–27 квітня війська групи разом з німецькими частинами взяли Горлівку, яку захищав сильний гарнізон радянських військ. Наприкінці квітня частини групи вийшли на кордон з Росією. 13 квітня зі станції Лозова розпочала наступ на південь Кримська група на чолі з Петром Болбочаном. 22 квітня блискавичним ударом був здобутий Перекоп, 24 квітня — Сімферополь, 25 квітня — Бахчисарай. Однак на вимогу німецького командування, яке не бажало української влади в Криму, Кримська група була змушена залишити півострів.

Перегляд українських військ в Києві. Березень 1918 р.

ВОВЧУХІВСЬКА ОФЕНЗИВА (лютий-березень 1919 р.)

Після втрати Львова 21 листопада 1918-го українські війська будь-що намагалися повернути контроль над столицею Галичини. Дві спроби у грудні та січні були невдалими. Провівши реорганізацію, 17 лютого українські війська розпочали новий наступ, який увійшов в історію під назвою «Вовчухівська офензива». Долаючи запеклий опір, вояки Галицької армії змогли майже повністю оточити Львів. Однак наступ було зупинено на вимогу місії держав Антанти, які не бажали поразки Польщі. Під тиском місії 24 лютого було укладене перемир'я, що дозволило полякам підтягнути на фронт резерви. Сподівання галичан на Антанту не оправдалися: за її проектом мирного врегулювання Львів і значна частина української Галичини залишались за поляками. Тож українці знов розпочали бойові дії. 7 березня частини III корпусу Галицької армії рушили в наступ під Вовчухами. Спочатку той розвивався успішно, але 15 березня польські війська розпочали контрнаступ і деблокували Львів.

ЧОРТКІВСЬКА ОФЕНЗИВА (червень 1919 р.)

На початку українсько-польської війни 1918–1919-го жодна з сторін не мала значної переваги. Лінія фронту досить швидко стабілізувалась, незважаючи на зусилля кожної з сторін здобути перевагу. 14 травня в Галичину була перекинута сформована та озброєна Францією польська армія генерала Галлера. Перевага ворога змусила українські війська відступати, але ті не припиняли боротьби. 7 червня частини Галицької армії розпочали контрнаступ: з 9 червня той відбувався по всьому фронту. Незважаючи на брак зброї і боеприпасів, до 26 червня від поляків була визволена значна частина Західної області УНР (колишньої ЗУНР). Однак під натиском переважаючих сил ворога Галицька армія знов мусила відступати і 16–17 липня 1919 р. залишила територію Галичини.

«УКРАЇНСЬКА ГАЛИЦЬКА АРМІЯ ВЖЕ НЕ ІСНУЄ. ЇЇ ЖИТТЯ БУЛО КОРОТКЕ АЛЕ СЛАВНЕ. ВОНА ЗАЛИШИЛА ПІСЛЯ СЕБЕ ТРАДИЦІЮ І ВИХОВАЛА НОВЕ ПОКОЛІННЯ. ЗЕРНО, ЩО ЙОГО ВОНА ПОСІЯЛА НА УКРАЇНСЬКІЙ ЗЕМЛІ, ЗІЙШЛО І ДАЛО ТИСЯЧОКРАТНЕ ЖИВНО ГЕН ПО ЧОРНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЗЕМЛІ»

Антін Кравчук, генерал-четар Галицької армії

Підрозділ Галицько-буковинського куреня Січових стрільців, який брав участь в придушенні більшовицького заколоту в Києві у січні-лютому 1918 р.

Українські гармати на позиціях біля ресторану на Високому замку, під час боїв за Львів 1918 р.

Вступ 1-го Запорізького пішого полку імені Петра Дорошенка до Бахмута. Квітень 1918 р.

Хорунжий Епідельфор Панчук (перший зліва) на чолі загону кінноти Галицької армії. 1919 р.

Українська кіннота марширує через Київ, березень 1918 р.

Штаб Гайдамацького коша Слобідської України. Лютий 1918 р.

17 липня 1917 Виступ солдатів Українського полку імені гетьмана Павла Полуботка

31 липня 1917 Початок українзації російського 34-го армійського корпусу Павла Скоропадського, який став 1-м українським корпусом

16-20 жовтня 1917 Всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва у Чигирині, на якому генерала Павла Скоропадського обрано головою Вільного козацтва

25 жовтня 1917 Кораблі та берегові частини Чорноморського флоту організовано на один день підняли українські національні прапори та сигналізували «Хай живе вільна Україна»

2-12 листопада 1917 У Києві відбувся III Всеукраїнський військовий з'їзд, який оголосив вимогу Центральної Раді негайно проголосити Українську народну Республіку

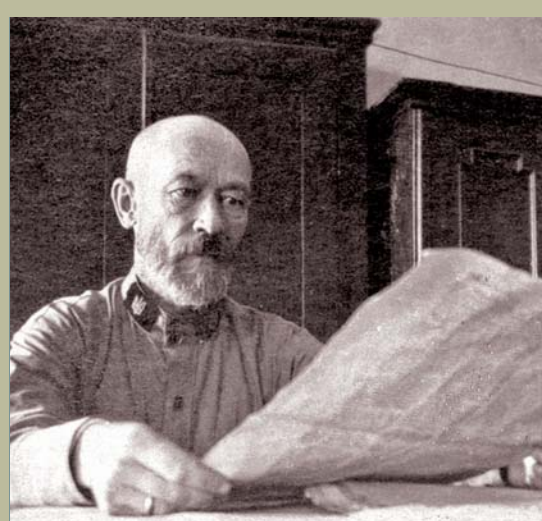

ПОХІД НА КИЇВ-ОДЕСУ (липень-серпень 1919 р.)

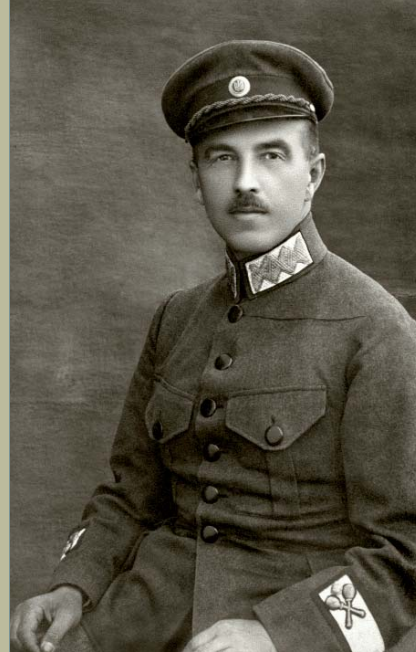
Після відступу з Галичини Галицька армія разом з Армією УНР опинилась на території Поділля. Після реорганізації, 2 серпня 1919 р. об'єднані українські армії, зведені в 3 армійські групи, розпочали генеральний наступ на Київ та Одесу. Протягом одного місяця була визволена значна частина Правобережної України, розбиті значні сили червоних, захоплена величезна кількість зброї та амуніції, яких потребували українські армії. 30 серпня 1919-го українські війська здобули Київ.

ПЕРШИЙ ЗИМОВИЙ ПОХІД (грудень 1919-травень 1920 рр.)

Наприкінці листопада 1919 р. Армія УНР опинилась у відчайдушному становищі: затиснута між ворожими польською, «білою» та «червоною» російськими арміями, послаблена зрадами, зде-сятована епідемією тифу. Однак командування ухвалює рішення битись до останнього. Продовжувати воювати регулярною армією не було можливості, тому вирішено переходити до партизанських методів боротьби. Із грудня 1919 р. по травень 1920 р. тривав Перший Зимовий похід — рейд української армії тилами «білих» і «червоних» російських військ. За весь рейд пройдено близько 2500 кілометрів, проведено понад 50 успішних боїв. Зокрема перемоги над «білими» під селом Вороним, над «червоними» під Каневом, Уманню, Вознесенськом.

Отаман Микола Юнаків, начальник об'єднаного штабу українських армій. 1919 р.

Генерал-четар Галицької армії Арнольд Вольф, командувач Західною армійською групою українських армій. 1919 р.

Зустріч Головного отамана військ УНР Симона Петлюри у визволеному від радянських військ Проскуріві (нині — Хмельницький). Липень 1919 р.

Штаб 3-ї Залізної стрілецької дивізії на позиції на р. Дністер. 1920 р. В центрі — командир дивізії полковник Олександр Удовиченко

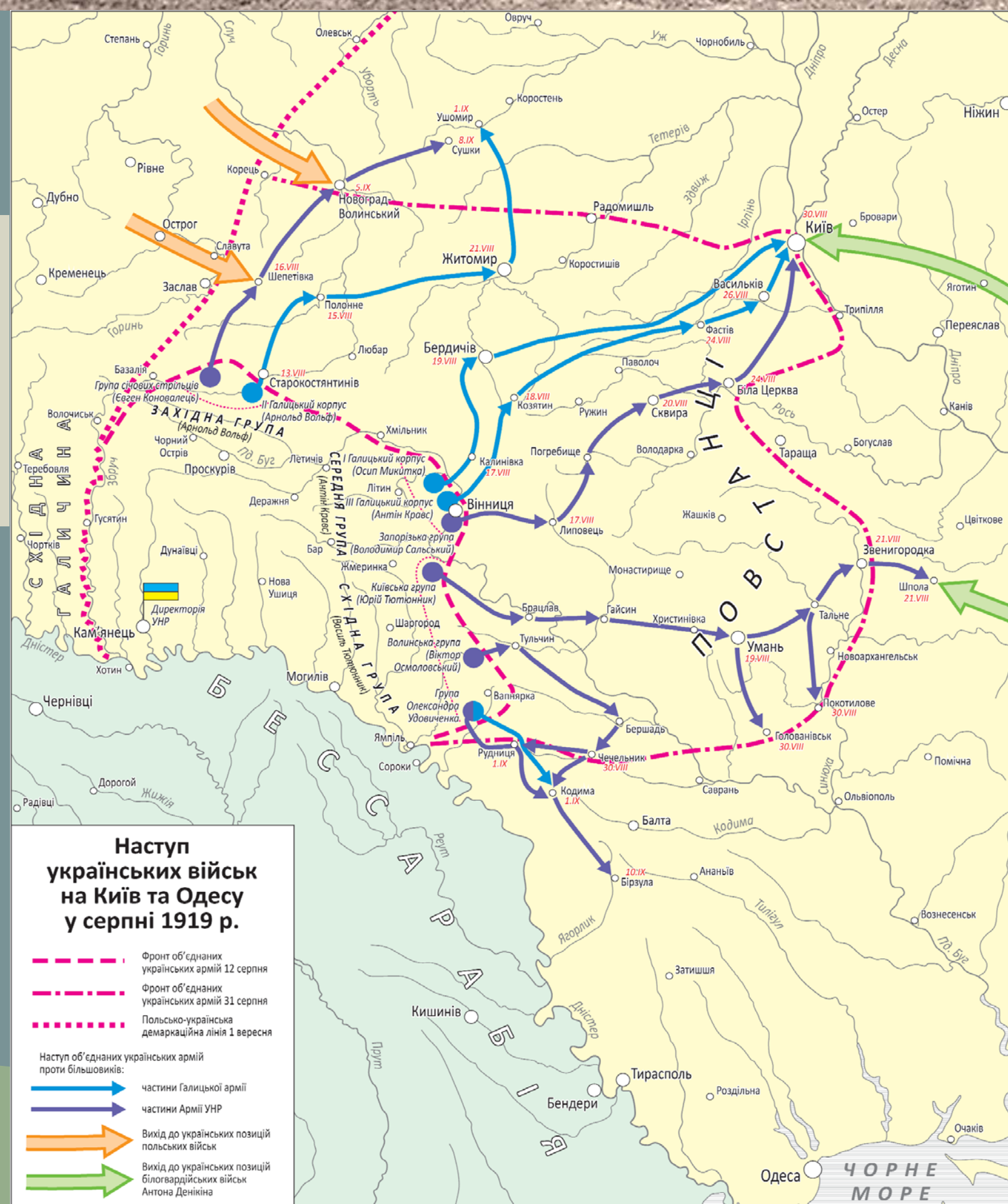

Командарм Михайло Омелянович-Павленко під час Першого Зимового походу, з підлеглими. Зима 1919–1920 рр.

Вручення прапора 6-й стрілецькій дивізії Армії УНР Головним отаманом Симоном Петлюрою. Бердичів, 21 квітня 1920 р.

Учасники Першого Зимового походу після нагородження відзнакою Залізного хреста «За Зимовий похід і бої». 1920 р.

ОБОРОНА ЗАМОСТЯ (серпень 1920 р.)

У середині серпня 1920 р. польські сили зупинили радянські війська під Варшавою і перейшли у стрімкий контрнаступ. Більшовики вирішили завдати фланговий удар і кинули в бій найпотужнішу ударну силу Червоної армії — 1 кінну армію під командуванням Семена Будьонного. На її шляху опинилося невелике місто Замостя, яке охороняв українсько-польський гарнізон, в основі якого 6-та стрілецька дивізія Армії УНР під командуванням полковника Марка Безручка. 29 та 30 серпня 1920 р. радянські частини завзято штурмували місто, але захисники не тільки відбили усі атаки, але й зробили нічні вилазки. Успішна оборона Замостя дозволила польському командуванню зосередити резерви, які змогли, нарешті, розбити 1 кінну армію в битві під Комаровим.

ДРУГИЙ ЗИМОВИЙ ПОХІД (жовтень-листопад 1921 р.)

Після вражаючих поразок у серпні-вересні 1920 р. радянська влада вирішила на якийсь час відмовитись від «експорту революції» в Європу та укласти мир з поляками. В жовтні 1920 р. в столиці Латвії Ризі було підписано польсько-радянське перемир'я. Це дозволило радянським військам у листопаді 1920 р. розбити Армію УНР, залишену напризволяще польським союзником. Українське військо змушене було перейти через Збруч і опинилося в таборах інтернованих на підконтрольній Польщі території. Однак українські вояки не зби-рались припиняти боротьби. За підтримки Польщі та Румунії вони робили все, щоб зорганізувати масовий повстанський рух на території України. На території Польщі діє Партизансько-повстанський штаб на чолі з Юрієм Тютюнником, який готував всенародне повстання в Україні.

Наприкінці жовтня-на початку листопада 1921 р. три групи українських військ (Подільська, Волинська і Бессарабська) вирушили з території Польщі та Румунії для того, щоб разом із повстанськими відділами підняти загальноукраїнське повстання проти радянської влади. Однак сили були нерівні: у 1921 на території України перебували понад 1 млн. радянських військ, які змогли придушити повстання на місцях, і розбити всі три групи українських військ. Частина бійців Волинської групи потрапила у полон, і, після відмови перейти на радянську службу, 360 вояків української армії були розстріляні 21 листопада 1921 р. під селом Базар.

ФАНАТИЧНА ВІДДАНІСТЬ СПРАВІ, ЖЕРТВЕННІСТЬ, ХОРОБРІСТЬ, МАНЕВРОВА І ОПЕРАТИВНА ЗРУЧНІСТЬ ЗАГАРТОВАНИХ У БОЯХ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ І ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ ТА АКТИВНІСТЬ РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ-ПОВСТАНЦІВ ТВОРИЛИ РАЗОМ НЕПЕРЕМОЖНУ СИЛУ

Микола Капустянский, генерал-хорунжий Армії УНР

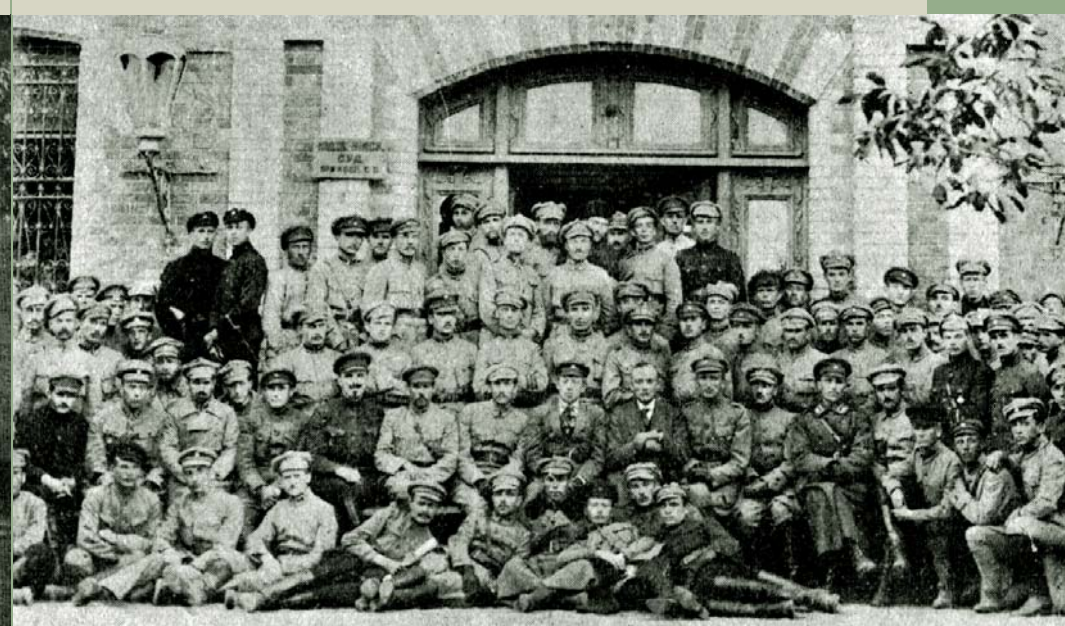
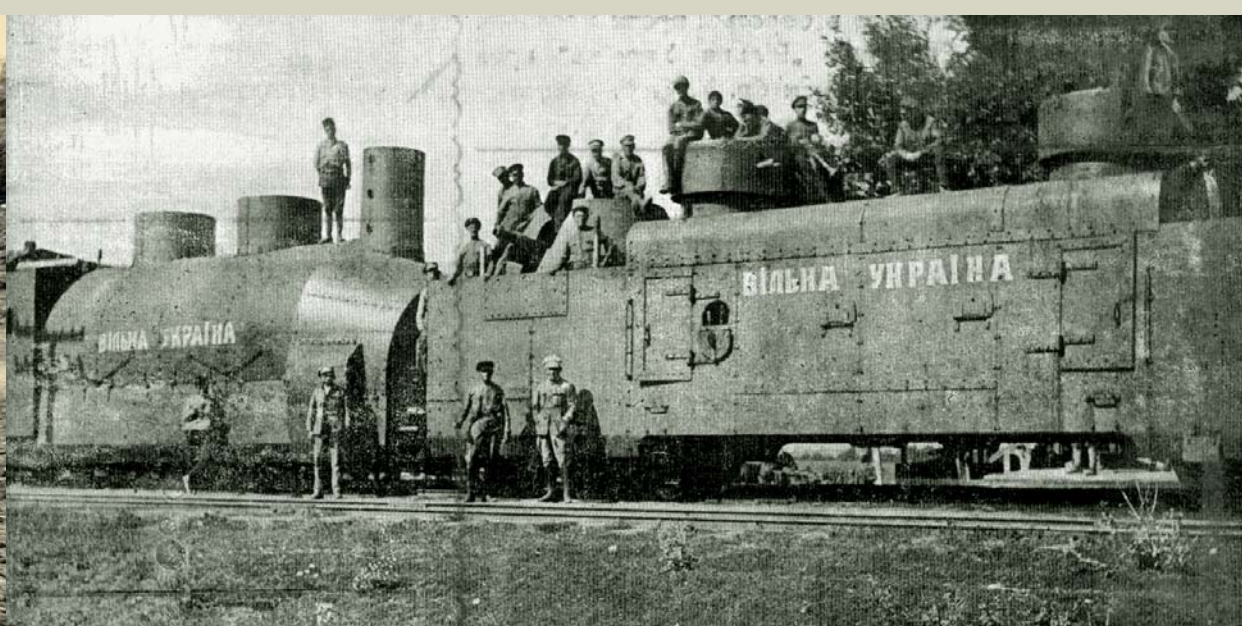

Бій під Проскурівом 8 червня 1919 р. Завзяті бої у травні-червні 1919 забезпечили Подільський плацдарм, на якому українські армії змогли розгорнутись для наступу на Київ-Одесу

Бронепоезд Армії УНР «Вільна Україна», захоплений у радянських військ, з вояками Пробоїєвого куреня бригади Українських січових стрільців. Вересень 1919 р.

Головний отаман Симон Петлюра (сидить в центрі) і Січові стрільці в Проскуріві. Літо 1919 р.

Учасники Другого Зимового походу в таборі для інтернованих. Осінь 1921 р.

13 листопада 1917

В результаті збройного протистояння між частинами Київського військового округу та більшовиками, влада в Києві перейшла до Центральної Ради

25 листопада 1917

Початок формування в Києві Галицько-буковинського куреня Січових стрільців; у подальшому формація Січових стрільців під командуванням Євгена Коновальця відіграла визначну роль у боротьбі за свободу України у 1917–1919 рр.

28 листопада 1917

Всеволод Петрів розпочав формування в Білорусі Кінного полку імені Костя Гордієнка; у подальшому полк відзначився у боях за визволення України на початку 1918 р.

31 грудня 1917

Затверджено «Статут Української Народної Армії» — перший закон про організацію українського війська

23 січня 1918

Симон Петлюра розпочав формування в Києві Гайдамацького коша Слобідської України

ЮРІЙ ТЮТЮННИК (1891–1930), генерал-хорунжий Армії УНР

Селянин, що за роки Першої світової війни дослужився до офіцера російської армії. На початку 1918 р. очолив вільнокозацький рух на Звенигородщині. Завдяки відвазі, хисту і харизмі став провідником місцевого селянського руху, воюючи по черзі з Українською Державою, УНР та УСРР. Зрозумівши хибність своїх дій, у липні 1919 р. увійшов разом зі своїм загonom до складу Армії УНР. На чолі Київської групи (пізніше дивізії) він воював у 1919–1920 рр. Заступник командарма під час Першого Зимового походу Армії УНР та командувач Повстанською армією в Другому Зимовому поході. На еміграції — в Польщі, продовжував організувати антибільшовицьку повстанську боротьбу. Захоплений органами ГПУ в 1923 р. внаслідок масштабної агентурно-операційної розробки.

Погодився співпрацювати з радянською владою, зокрема знявся в пропагандистському фільмі-агітці «П.К.П.» («Піلسудський купив Петлюру»).

У 1929 р. заарештований вдруге, наступного року страчений у Москві.

МИХАЙЛО ОМЕЛЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО (1878–1952), генерал-полковник Армії УНР

Професійний військовий, в роки Першої світової війни 1914–1918 рр. командував гвардійським полком, очолював штаб корпусу. У 1918 р. в українському війську командує бригадою та дивізією. В грудні 1918 – червні 1919 рр. — головнокомандувач Галицької армії. Після повернення в Армію УНР призначений командиром Запорізького корпусу (групи). В 1919–1920 рр. командував Армією УНР під час Першого Зимового походу і в ході польсько-українсько-радянської війни 1920 р. На еміграції жив в Чехословаччині і Франції, очолював Союз Українських Ветеранських Організацій, а в 1945–1948 виконував обов'язки міністра військових справ в Уряді УНР в еміграції.

ВИЛЬГЕЛЬМ ГАБСБУРГ (ВАСИЛЬ ВИШИВАНИЙ) (1895–1948), полковник Галицької армії

Враховуючи характер формування і діяльності українських армій, годі було сподіватись побачити в її лавах представників аристократії. Однак така людина знайшлась: син батька-німця і матері-італійки, представник імператорської династії Габсбургів не лише вірно служив Україні, а й називав себе українцем і навіть іноді використовував український варіант свого імені та прізвища — «Василь Вишиваний». У 1915 ерцгерцог (архикнязь) Габсбург розпочав службу в 13 уланському полку, який поповнювався українцями, а вже на початку 1918 р. на чолі військового загону, куди входив Легіон УСС, він вперше вступив на землі Наддніпрянської України. Після розпаду Австро-Угорщини і до 1920 р. полковник Василь Вишиваний служив в українському війську.

Повернувшись до Австрії, Вільгельм продовжував відстоювати українську справу навіть попри гнів його батька — завзятого полонофіла. У 1947 р. заарештований радянськими спецслужбами як затятий «український націоналіст» і доправлений до Києва. Наступного 1948-го помер від туберкульозу у лікарні Лук'янівської в'язниці.

“ Я НЕ МАЮ ЖОДНОГО НАМИРУ НАГОЛОШУВАТИ НА МОЇ ОСОБИСТІЙ РОЛІ, ЯКА ВИПАДКОВО НЕ БУЛА ОБТЯЖЕНА ВИСОКОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ В ПОДІЯХ, ЩО ОБГОВОРЮЮТЬСЯ. ОДНАК Я ЗАВЖДИ УСВІДОМЛЮВАВ, ЩО НЕ ВАГАТИМУСЯ ВІДДАТИ ЖИТТЯ ЗА МОЮ КРАЇНУ

Павло Шандрук, генерал-поручник Армії УНР. 1959 р.

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ (1891–1938), полковник Армії УНР

Змолоду був активним учасником українського національного руху в Галичині. На початку Першої світової війни мобілізований до лав австро-угорського війська, в 1915 потрапив у російський полон. У 1917 р. разом з групою інших національно свідомих українців втік з табору полонених до Києва, де організував Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців, який пізніше розрісся до корпусу. У 1918-1919 рр. Коновалець командував формациєю Січових стрільців, захищаючи українську державність. У 1920 р. очолив Українську Військову Організацію, яка боролася за відновлення незалежної соборної Української держави. У 1929 р. на базі УВО та інших націоналістичних організацій була створена більш масова організація — Організація Українських Націоналістів. Вплив Коновальця був настільки великим, що у 1933 р. влада СРСР прийняла рішення про його фізичну ліквідацію. Убитий радянським агентом в Роттердамі 25 травня 1938 р.

ВОЛОДИМИР СОСЮРА (1897–1965), юнак (курсант) Армії УНР

За іронією долі, один із найвідоміших радянських поетів і письменників раніше служив в Армії УНР, звісно він робив все можливе, аби не привертати уваги до цього факту своєї біографії. Бо і без цього його регулярно звинувачували в «українському буржуазному націоналізмі». У 1918 р. Володимир Сосюра служив в Гайдамацькому полку Запорізької дивізії, в 1919 р. був зарахований до Житомирської юнацької школи, де вчився на офіцера. Цікаво, що перші вірші Сосюри українською мовою були написані ним саме під час служби в Армії УНР.

30 січня 1918

Бій під станцією Крути, в якому українські вояки, зокрема курсанти і студенти, на короткий час стримують наступ більшовицьких військ на Київ

4 лютого 1918

Українські війська придушують більшовицький заколот у Києві

9 лютого 1918

У Гнатівці на Київщині залишки українських полків Центральної Ради реорганізовано в Окремий Запорізький загін під командуванням Костянтина Прісовського

18 лютого 1918

Союзи УНР німецькі війська переходять у наступ проти більшовиків в Україні

1 березня 1918

Українські та німецькі війська звільнили Київ від більшовиків

Із самого початку творення української армії відбувалося дуже важко. Лідери Центральної Ради не розуміли важливості власної армії, а відтак творення українських частин відбувалося з ініціативи самих військових. Наприкінці 1917-го існувала ініціатива заміни регулярної армії «народною міліцією», організованою за територіальним принципом. І тільки після першої російсько-української війни (1917–1918) цю ідею остаточно відкинули і повернулися до створення регулярної армії. Нова українська армія мала складатись з 8 корпусів — по одному на кожен з губерній тодішньої Наддніпрянської України. Кожен корпус мав складатись з 2 піших дивізій (по 4 (пізніше 3) піших та 3 гарматних полки і допоміжні частини), важкої артилерійської бригади та інших частин. Крім того, чотири корпуси отримали ще по одній кінній дивізії (4 кінних полки, 1 кінно-гарматний полк і допоміжні частини), а один корпус — кінну бригаду (2 кінних полки). За основу було взято організацію російської армії.

В часи Української Держави розбудова армії продовжувалася. Зокрема завершено формування реєстру кадрових частин, відпрацьовано їх штати і ще багато дрібних деталей організації, постачання, військового судочинства, підготовки кадрів та інших питань, які є важливими для функціонування війська. Однак кадри армії не були повністю сформовані. І як наслідок війська Української Держави не змогли придушити антигетьманське повстання листопада-грудня 1918-го.

Із перших днів перебування при владі Директорія УНР змушена була вести боротьбу за виживання. Армія УНР, яка наприкінці 1918 р. налічувала близько 100 тис. вояків, танула як роса на сонці. Ширилася «отаманія», частина повстанських командирів повернули зброю проти УНР. Незважаючи на Акт Злуки і декларування об'єднання військ УНР і ЗУНР, ті продовжували існувати окремо. Армія УНР потребувала негайної реорганізації та збільшення. Із усіх варіантів реорганізації був обраний чи не найгірший. Усі війська мали організуватись в так звані «дієві» частини, а «кадрові» частини армії Української Держави, які перейшли на бік Директорії, залишались на своїх місцях і мали поповнюватись до штатів воєнного часу одночасно з дієвими. Фактично відбувалося паралельне творення двох армій в умовах браку командних кадрів, озброєння і постачання. Як наслідок, не вдалося створити жодної. Доповнювала хаос спроба реорганізації в середині лютого 1919 р., «згідно з якою замість корпусів мали існувати коші. Кожен кіш складався з 2 загонів по 5 піших куренів (батальйонів), 1 гарматного куреня, 1 кінного куреня та 1 інженерної сотні. В умовах постійних бойових дій жодного коша не було сформовано, відтак командування Армії УНР в травні 1919 р. повернулося до перевіреної часом організації «група (корпус) — дивізія — полк — курінь».

Кожна з 4 груп Армії УНР мала складатись з кількох піших дивізій та кінної бригади, а кожна дивізія — з 3 піших та 3 гарматних полків і допоміжних частин. У кривавих боях травня-липня 1919 реорганізована Армія УНР змогла не тільки вціліти, але й зберегти плацдарм для подальших дій разом з Галицькою армією.

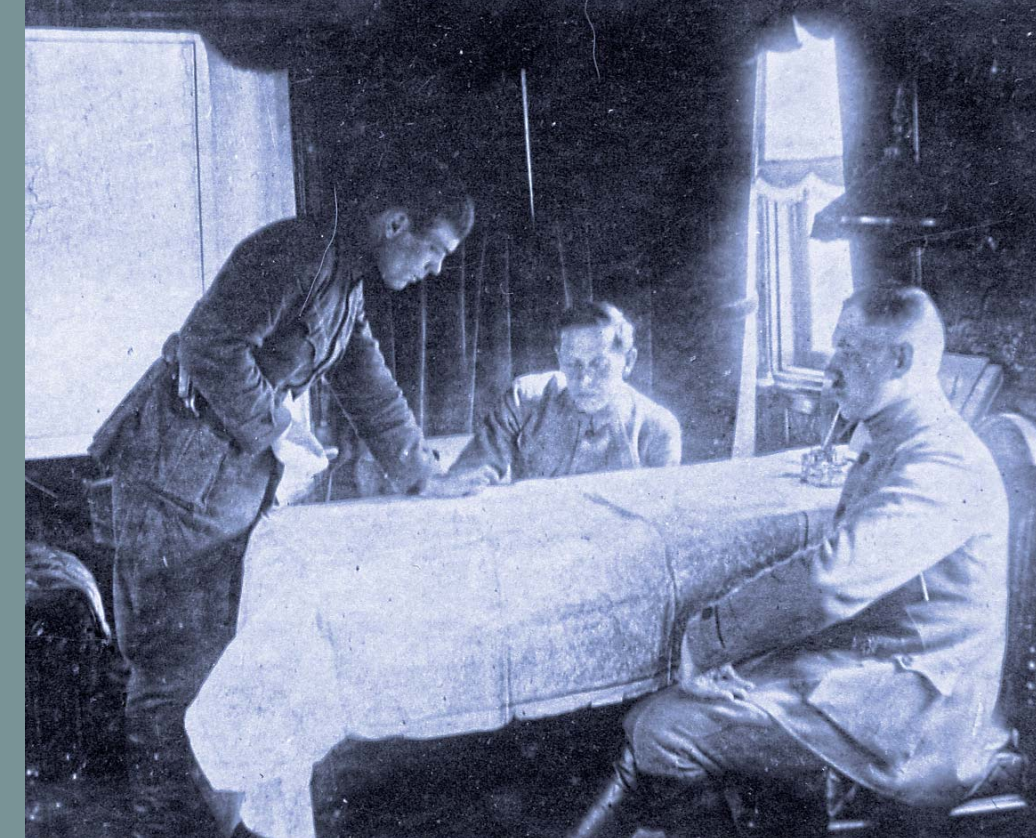
Голова Українського генерального військового комітету Симон Петлюра з військовими, 1917 р.

“ АРМІЯ ВІДЧУЛА, ЩО ЯК НА СВОЮ ОРУЖНУ СИЛУ — КРІМ НАЗВИ «ПЕТЛЮРІВЦІ» ЧАСТО-ГУСТО МОЖНА ВЖЕ БУЛО ЧУТИ «УКРАЇНЦІ», «НАШЕ ВІЙСЬКО», БО, ЗРЕШТОЮ НЕ БУЛО ВЖЕ РОДИНИ, ЯКА Б ТАК ЧИ ІНАКШЕ НЕ БУЛА ЗВ'ЯЗАНА З ВІЙСЬКОМ: ТОЙ ЗАГИНУВ У НАШИХ ЛАВАХ ВІД ВОРОЖОЇ КУЛІ, ТОЙ ПОКАЛІЧЕНИЙ ПЕРЕБУВАВ ЯК ІНВАЛІД УДОМА, НЕМАЛО БУЛО ТАКИХ ВОЯКІВ, ЯКИХ ДОЛЯ БУЛА ЦІЛКОМ НЕВІДОМА І Т.П. НА КРОВІ ТА СЛЮЗАХ ЗМІЦНЯЛАСЬ КОЗАЦЬКА І СЕЛЯНСЬКА ДУМКА — ПРОКЛЬОНИ І ЗАКЛИКИ ДО ПОМСТИ ЗМІШУВАЛИСЬ ІЗ САЛЮТАЦІЙНИМИ САПЬВАМИ ТА СПІВОМ ГІМНУ «ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА». НАРЕШТІ УКРАЇНСЬКА МОВА, ЩО ВСЕ ЛУНАЛА У ВІЙСЬКУ, ЄДНАЛА ЙОГО З СУСПІЛЬСТВОМ

Михайло Омелянович-Павленко, генерал-полковник Армії УНР

Військовий міністр Української Держави генеральний бунчужний Олександр Рогоза (сидить в центрі фото) з українськими та німецькими офіцерами, 1918 р.

Штабний вагон Головного отамана Симона Петлюри (сидить за столом), перед столом сидить його заступник Наказний отаман Олександр Осецький, 1919 р.

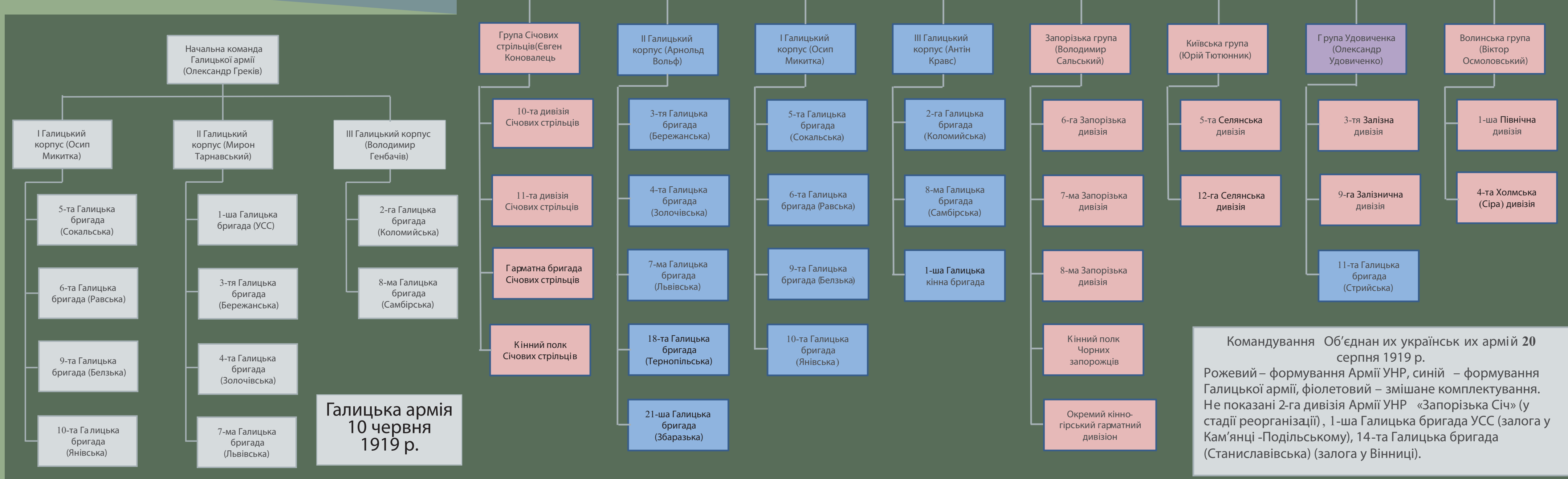

Гетьман Української Держави Павло Скоропадський (другий справа) з оточенням. Травень-червень 1918 р.

ЧИСЕЛЬНІСТЬ БОЙОВИХ ЧАСТИН АРМІЇ УНР

Дата	Загальна чисельність		Бойовий склад		Гармат	Куле-метів	Броньє-поїздів	Броньє-автомобілів	Літаків	Авто-мобілів	Коней
	офіцерів	сержантів і солдатів	офіцерів	сержантів і солдатів							
початок січня 1918	?	?	24270 багнетів і 2100 шабель		92	?	—	декілька	12	?	?
початок січня 1919	?	?	66500 багнетів і 6360 шабель		160	?	5	10	?	?	?
початок березня 1919	2700	35 600	30500 багнетів і 750 шабель		?	?	?	?	?	?	?
16 серпня 1919	2580	35 417	10734 багнети і 1803 шаблі		177	533	9	6	22	34	9488
8/15 вересня 1920	3287	12117	2291	4345 багнетів + 2043 шаблі	44	324	3	6	—	?	4491
10 листопада 1920	3888	35259	2100	9313 багнетів + 2560 шаблі	74	675	3	8	3	?	7966

1. На початок січня 1918 та на початок січня 1919 усі дані — приблизні 2. Дані 1918 та 1919 не враховують загони різних отаманів, що діяли спільно з Армією УНР

12 березня 1918

Окремий Запорізький загін розгорнуто в Запорізьку дивізію; формація запорожців відіграла визначну роль у боротьбі за свободу України у 1918–1920 рр.

22 березня 1918

До Києва прибула 1-ша Українська дивізія (Синьожупанна дивізія) під командуванням Віктора Зелінського, яку сформували німці з українців, військовополонених Російської імператорської армії

16 квітня 1918

Урочистості на Хортиці з нагоди зустрічі у визволеному від більшовиків Олександрівську наддніпрянців з частин Запорізької дивізії під командуванням Петра Болбочана та галичан з Легіону Українських січових стрільців під командуванням Вільгельма Габсбурга (Василя Вишиваного)

24 квітня 1918

У ході Кримської операції Армії УНР під командуванням Петра Болбочана українські війська визволили Сімферополь

29 квітня 1918

Кораблі Чорноморського флоту у Севастополі організовано підняли українські прапори; командування флоту оголосило про своє підпорядкування урядові УНР

1 листопада 1918 р. українські вояки почали брати владу на території Східної Галичини. Згодом Українська національна рада у Львові проголосила Західно-Українську Народну Республіку (ЗУНР). Та поляки, що розглядали край, як частину Польської держави, підняли повстання проти української влади — розпочалася польсько-українська війна. Організація перших збройних формувань ЗУНР відбувалася переважно трьома шляхами: на основі запасних частин колишньої австро-угорської армії; мобілізації, а також переведенням до Галичини раніше створених підрозділів, приміром полку УСС. Більшість нових частин (груп) отримували назви відповідно до місця формування або ж прізвищ командирів. На початку 1919 р. війська ЗУНР отримало назву Галицька армії, у січні-лютому здійснена перша спроба її реорганізації: групи мали бути реорганізовані у 9 бригад і 2 загони.

Із початком польсько-української війни досить швидко встановилася доволі стабільна лінія фронту, конфлікт набув позиційного характеру. Тільки прибуття до Польщі сформованої у Франції армії Галера у травні 1919 р. кардинально змінило баланс сил. Під її ударами Галицька армія відступила до Збруча. В ході відчайдушного контрнаступу у червні 1919-го — «Чортківської офензиви» — українцям вдалося відвоювати назад частину втрачених територій. Однак брак резервів і боеприпасів змусив Галицьку армію у липні 1919-го перейти на територію Наддніпрянської України, де вона разом з Армією УНР продовжила боротьбу з більшовиками та денікінцями. 11 серпня 1919 р. був створений спільний для обох армій Штаб Головного отамана. Однак він здійснював виключно оперативне управління військами, інші ж питання вирішувались окремо командуваннями Армії УНР та

Галицької армії. За змішаним принципом будувалося оперативне управління: об'єднані українські армії складались з 3 армійських груп, кожна з яких мала в своєму складі з'єднання як Армії УНР, так і Галицької армії.

У серпні 1919-го об'єднані українські армії розпочали загальний наступ, в ході якого звільнили значну частину Правобережної України. Та без допомоги із-за кордону об'єднане українське військо не могло успішно протистояти чисельнішим і краще оснащеним більшовицьким і білогвардійськими військам. Брак постачання та епідемія тифу змусили Галицьку армію до переходу на бік білогвардійців Денікіна. Станом на початок грудня 1919-го здесятована тифом Армія УНР була затиснута в «трикутнику смерті» між польськими, більшовицькими та білогвардійськими військами. 6 грудня 1919 р. її залишки вирушили у Перший Зимовий похід.

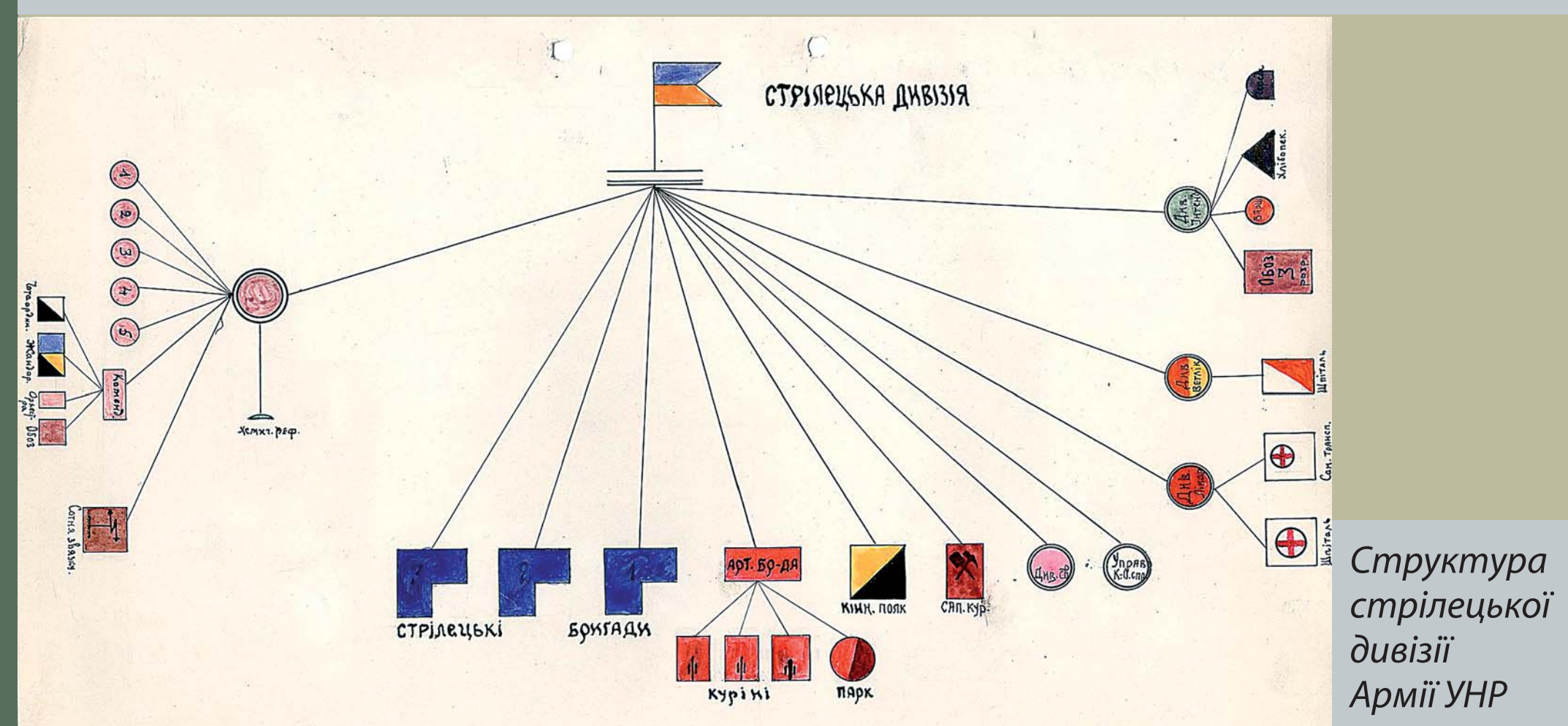
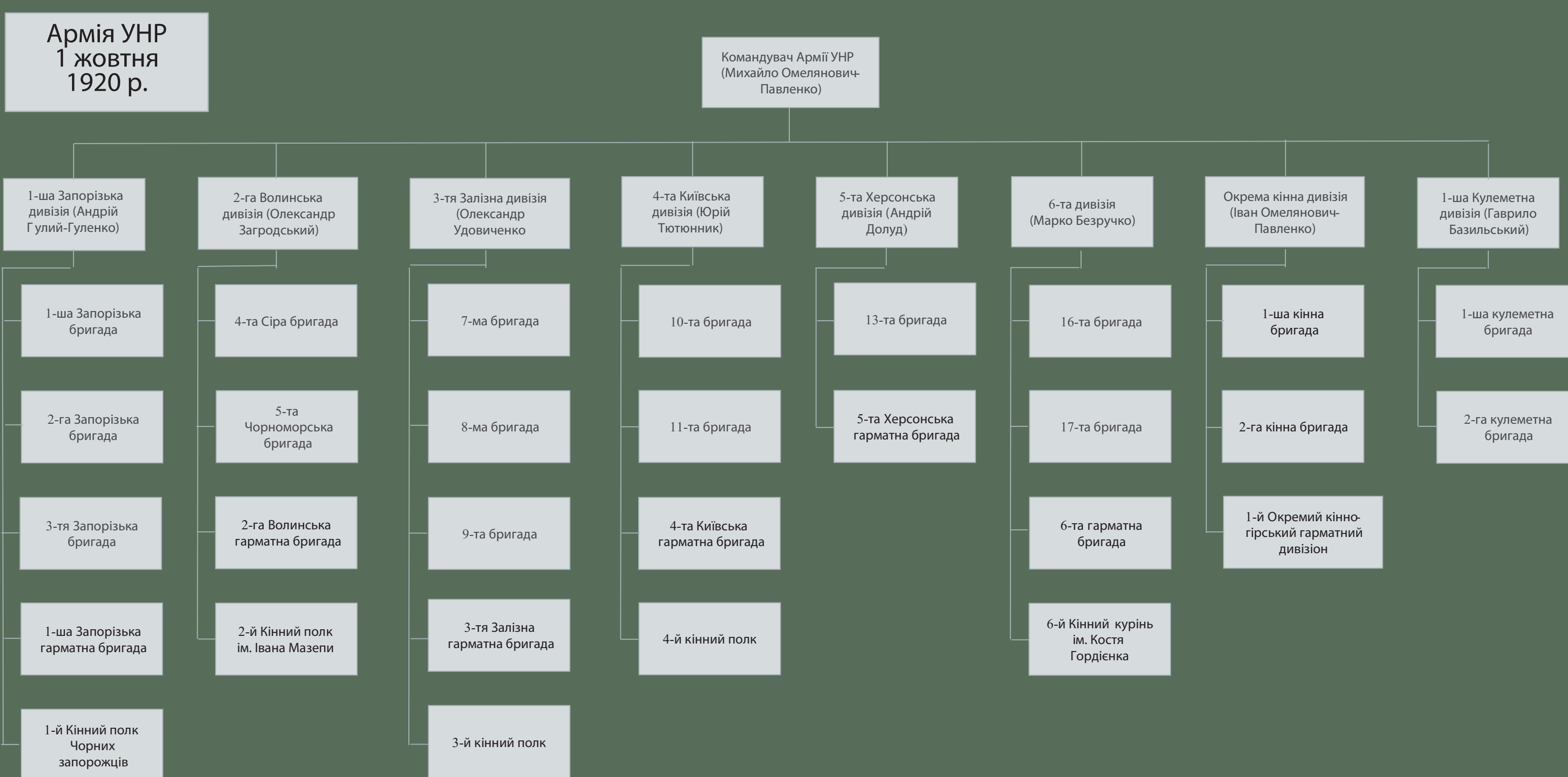
У квітні 1920 р. між урядами Польщі та УНР був підписаний Варшавський договір. В обмін на територіальні поступки Уряд УНР здобув офіційне визнання та впливового союзника, що дозволило продовжити боротьбу. На території Польщі відбувається формування нових українських стрілецьких дивізій. Їх піхота складалася не з полків, а з бригад, об'єднаних в окремі батальйони. Польсько-більшовицька війна 1920-го не принесла українцям очікуваних зисків. Уряд Польщі проводив таємні переговори з більшовиками, які завершилися підписанням Ризького перемир'я. Залишена на одинці з переважаючим ворогом Армія УНР чинила спротив більшовикам. Однак 21 листопада 1920 р. змушена була перейти через р. Збруч на підконтрольну Польщі територію, де була роззброєна та інтернована.

Головний отаман військ УНР Симон Петлюра в оточенні політиків та військових 7 листопада 1920 р. Справа від Петлюри стоїть Командувач Армією УНР генерал-поручник Михайло Омелянович-Павленко

Диктатор ЗО УНР Євген Петрушевич (в цивільному) серед військових, 7 жовтня 1919 р. У першому ряду зліва від нього заступник начальника Штабу Головного отамана генерал-четар Віктор Курманович, справа — командувач Галицькою армією генерал-четар Мирон Тарнавський

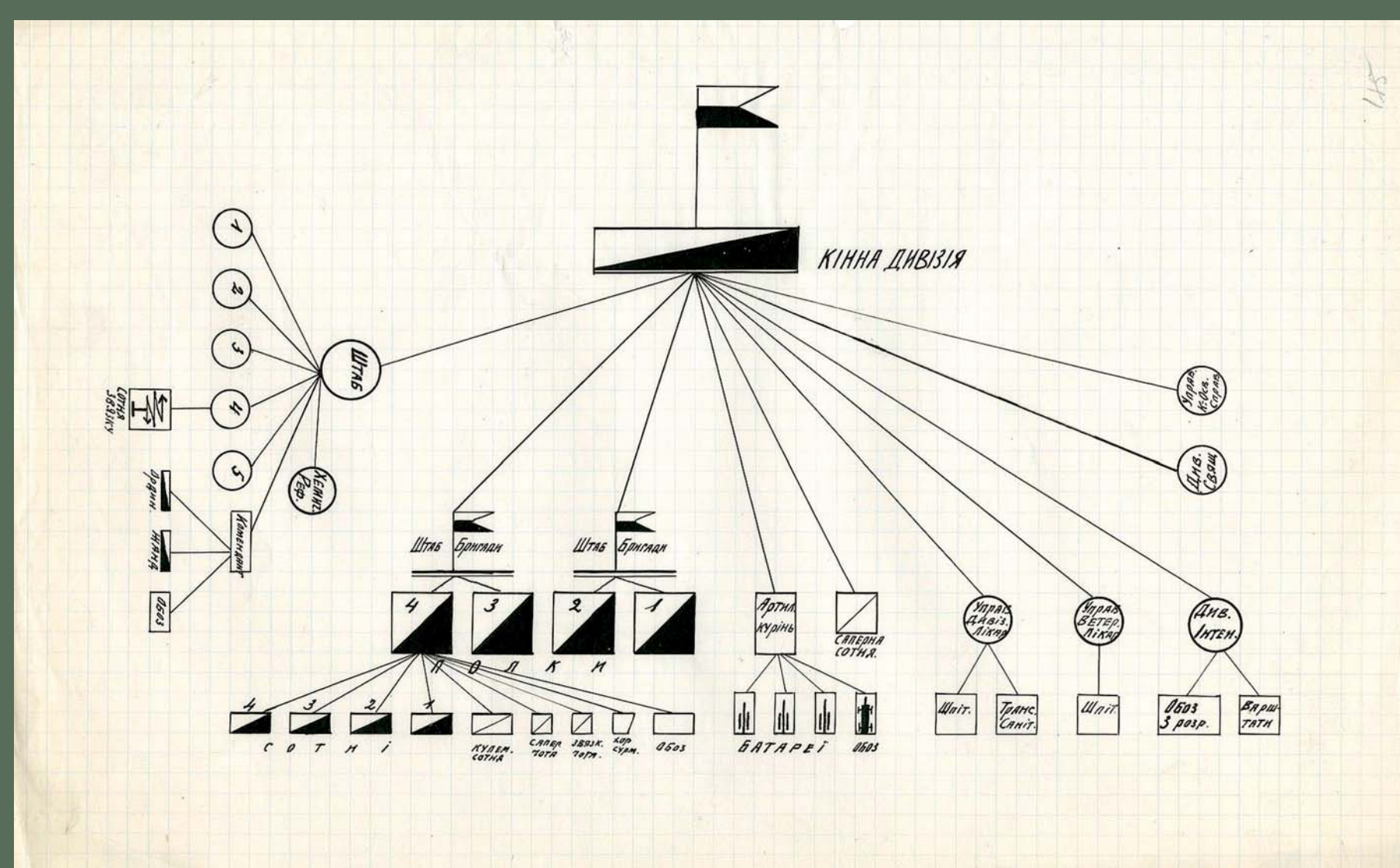

Структура стрілецької дивізії Армії УНР

ЧИСЕЛЬНІСТЬ БОЙОВИХ ЧАСТИН ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ НА ОКРЕМІ ДАТИ

Дата	Загальна чисельність		Бойовий склад		Гармат	Куле-метів	Бронепоезідів	Бронев-автомобілів	Літаків	Авто-мобілів	Коней
	офіцерів	сержантів і солдатів	офіцерів	сержантів і солдатів							
14 січня 1919	513	22334	?	?	127+4(?)	238	3	2(?)	?	?	?
15 березня 1919	1395	51274	855	36796	192+46	512	3(?)	2	10	66	7981
середина травня 1919	1775	65881	911	37980	166+5(?)	702	4	1	10	75	8401
16 серпня 1919	1888	49795	17363 багнетів та 220 шабель		158	546	?	?	?	?	11376
1 жовтня 1919	2674	43044	15297 (9866 багнетів та шабель)		146	559	?	?	?	?	?
30 листопада 1919	1617	28148	388 (170 багнетів та шабель)	5032 (2983 багнети та шаблі)	155	343	?	?	?	?	?

1. У стовпчику «Гармати» після знака «+» вказана кількість піхотних (траншейних) гармат та мінометів. 2. Стан армії вказаний із приданими наддніпрянськими частинами

Структура кінної дивізії Армії УНР

Начальник Штабу Головного отамана генерал Микола Юнаків (в центрі) та його заступник генерал-четар Віктор Курманович (справа) обговорюють деталі операції, 1919 р.

“УВЕСЬ ТЯГАР ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ВПАВ НА МОЛОДУ УКРАЇНСЬКУ АРМІЮ. ВОНА МУСИЛА ПІДТРИМУВАТИ ВНУТРІШНІЙ СПОКІЙ, СТЕРЕГТИ ЙЇ ОБОРОНЯТИ ЗОВНІШНІ КОРДОНИ СВОЄЇ ДЕРЖАВИ. НЕ ДИВЛЯЧИСЬ НА ТАКУ НАДТО НЕСПРИЯТЛИВУ СИТУАЦІЮ, УКРАЇНСЬКА АРМІЯ ПРИСТУПИЛА ДО ВИКОНАННЯ СВОЇХ ЗАВДАНЬ, ПОВНА ВІРИ В ПЕРЕМОГУ, ГОТОВА НА ВСІ ЖЕРТВИ

Олександр Удовиченко, генерал-полковник Армії УНР

30 квітня 1918
Війська Слов'янської групи Армії УНР під командуванням Володимира Сікевича вийшли на кордон України з козацьким Доном, завершивши визволення від більшовиків Донбасу

23 травня 1918
Гетьман Української Держави Павло Скоропадський видав наказ про морському відомству про формування бригади Морської піхоти у складі трьох полків

3 червня 1918
За наказом гетьмана Павла Скоропадського розпочалося формування Сердюцької дивізії Української Армії

28 серпня 1918
Австро-Угорщина передала Українській Державі 1-шу Козачу стрілецьку дивізію (Сірожуланну дивізію), сформовану з українців, військовополонених Російської імператорської армії

16 жовтня 1918
Універсал гетьмана Павла Скоропадського про відновлення козацького стану у Чернігівській, Полтавській та Харківській губерніях Української Держави

ПІХОТА

Як і в усіх інших арміях світу того часу, піхота була основою бойової сили українського війська. В бою саме на піхоту зазвичай випадав найважчий тягар. В усіх українських арміях саме піхота складала виразну більшість їх бойового складу.

Протягом Першої світової війни багато українців відслужили в піхоті армії Росії чи Австро-Угорщини. Тому підготовленого особового складу українській піхоті вистачало. Зате протягом війни був майже повністю винищений командний склад піших частин, і на 1917 р. його основою були погано підготовлені молодші офіцери та сержанти «военного часу». Звичайно, і серед них було багато хоробрих вояків і справжніх патріотів — але назагал їх підготовка залишала бажати кращого. Українські армії намагались підняти рівень хоча б офіцерів, організуючи школи для їх підготовки і підвищення кваліфікації, але для радикальної зміни ситуації не вистачало ані часу, ані ресурсів.

Серйозною проблемою піхоти був брак озброєння та забезпечення. Оточена ворогами Україна на загал не мала багато можливостей отримувати допомогу з-за кордону, а піхота, як це завжди буває незалежно від армії, забезпечувалася усім необхідним в останню чергу. Однак, незважаючи на всі проблеми та негаразди, українська піхота показала, що армія може на неї покладатись. У наступі чи обороні піші частини українських армій бились завзято навіть у найскрутніших умовах.

Основою організації піхоти Армії УНР був піший полк. На загал він складався з 3 куренів (батальйонів) по 3–4 піших і 1 скорострілний (кулеметний) сотні (роті) кожен. Сотня складалася з 3–5 чот (взводів), а ті — з 2–4 роїв (відділень). В Галицькій армії полк був лише адміністративною чи тактичною одиницею, а основою організації був окремий курінь (батальйон). На батальйонну організацію піхоти перейшла і Армія УНР у 1920 р. Окрім лінійних підрозділів, штати передбачали ще різні допоміжні підрозділи. Наприклад піший полк Армії УНР мав полкову кулеметну сотню, кінні та піші розвідувальні підрозділи, технічно-хімічні і зв'язкові підрозділи, навіть оркестр і поштову станцію. На жаль, вся «розкіш» штатів не загал залишалася на папері. Фактично як чисельність, так і озброєння частин піхоти були набагато меншими за кількість, передбачену штатами.

Старшини Запорізького корпусу Армії УНР. 1919 р.

Старшини 17-го пішого Гайдамацького полку 6-ї Запорізької пішої дивізії. 1919 р.

Головний отаман Армії УНР Симон Петлюра (другий зліва) із командиром формування «Запорозька Січ» Юхимом Божком (четвертий зліва) та козаками «Запорозької Січі». Весна 1919 р.

Командир 6-го пішого полку 11-ї пішої дивізії Січових стрільців Т. Виборний з офіцерами кулеметної роти. 1919 р.

Полковник Олександр Вишнівський, командир 7-го Синього полку 3-ї Залізної стрілецької дивізії. 1920 р.

“ УКРАЇНСЬКІ ПІХОТИНЦІ БУЛИ МЕТКИМИ СТРІЛЬЦЯМИ, А КРІМ ТОГО ВИРІЗНЯЛИСЯ ЩЕ Й ПІДПРИЄМЛИВІСТЮ Й ЗАРАДНІСТЮ, МАЛО ВИБАГЛИВІСТЮ ТА ВИДЕРЖЛИВІСТЮ У МАРШАХ. МАЛО ЯКИЙ ВОЯК БУВ БИ ЗДАТНИЙ ВОЮВАТИ В ТАКИХ ПОГАНИХ УМОВИНАХ, ЯКІ МАЙЖЕ ЗАВЖДИ МАЛА УКРАЇНСЬКА АРМІЯ

Володимир Галац, сотник Галицької армії, 1968 р.

Гетьман Павло Скоропадський приймає парад Сірожупанної дивізії. 1918 р.

Старшини 3-ї Залізної стрілецької дивізії Армії УНР. 1920 р. Сидять: третій зліва — командир дивізії полковник Олександр Удовиченко, другий зліва — командир 7-ї бригади полковник Павло Шандрюк

Командири пішої розвідки 1-го пішого полку Січових стрільців. Грудень 1918 р. Перший зліва — командир сотні сотник Володимир Стефанишин

Старшини 5-ї Сокальської бригади Галицької армії. 1919 р. В центрі — командир бригади сотник Володимир Коссар

Юхим Божко з командуванням «Запорозької Січі» та директором місцевої школи вчителів. Заліщики, 17 квітня 1919 р.

Почесна варта Січових стрільців на вокзалі у Фастові під час приїзду Симона Петлюри. Кінець 1918 р.

Старшини 1-го батальйону 6-ї бригади Галицької армії. 1919 р.

Вояки Синьожупанної дивізії на навчаннях. 1918 р.

1 листопада 1918

Українські військові Австро-Угорської армії встановлюють контроль над Львовом та усією Східною Галичиною (Листопадовий чин)

13 листопада 1918

Організатор Листопадового чину Дмитро Вітовський обіймає посаду державного секретаря військових справ ЗУНР

14 листопада 1918

Початок антигетьманського повстання під проводом Директорії

18 листопада 1918

Перемога Республіканських військ Директорії над гетьманськими військами під Мотовилівкою

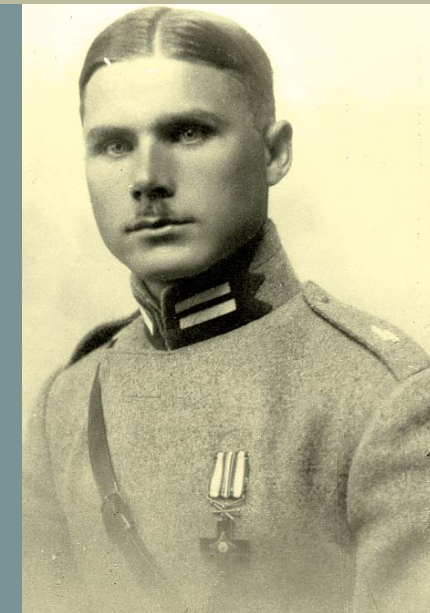
3 грудня 1918

Створення Осадного корпусу Республіканських військ Директорії УНР під командуванням Євгена Коновальця

В умовах маневреної війни відносно невеликих за чисельністю армій, що велась на українських землях у 1918–1921 рр., особливої ваги набув найбільш мобільний рід військ тодішніх армій — кіннота. Добре вишколена, на гарних конях вона могла творити дива, несподівано опиняючись в тилу ворога чи раптовим відступом змушуючи його битися «з порожнім місцем». Однак доброї кінноти українським арміям завжди бракувало.

Першою проблемою був брак кіннотників. Власне, рядових кіннотників із досвідом служби у російській чи австро-угорській арміях серед українців вистачало. Проблема була зі старшинами (офіцерами). Кіннота була «аристократичним» родом військ, і багато її офіцерів зневажали «селянську» Українську Народну Республіку. А серед тих кіннотників, що погодились служити Українській Державі гетьмана Павла Скоропадського (який сам був гвардійським кавалеристом російської армії), велика кількість за першої можливості перейшли на бік «білих» російських військ, керівництво яких ненавиділо «український сепаратизм» чи не більше, ніж «червону» радянську владу. Тим ціннішою виявилась служба офіцерів кінноти, які залишились вірними українській справі. Під їх команду українська кіннота здобула чимало слави на полі бою.

Підполковник Армії УНР Сергій Сидоренко, заступник командира 2-го кінного полку ім. Івана Мазепи 2-ї Волинської стрілецької дивізії Армії УНР. 1920 р.

Командир кінної сотні сотник Сергій Сидоренко. 1919 р.

Старшини Окремої кінної дивізії Армії УНР в таборі для інтернованих. Початок 1920 рр.

Старшини кінного полку Черних запорожців. 1919 р.

Розвідча кінна стежа, по центрі чотар УГА Іван Вислоцький, праворуч його джура

Другою великою проблемою при створенні кінноти був брак самих коней. Власне коні були в багатьох господарствах, але для служби в кінноті вони не надавалися. Кавалерійських коней розводили на спеціальних «заводах» і навчали службі чи не довше, ніж їх майбутніх вершників. На додаток, і без того невеликі сили української кінноти «розмивались» між піхотними частинами і з'єднаннями, працюючи при них розвідкою та кур'єрами. Це була дуже важлива служба — але стратегічна ситуація маневреної війни вимагала створення сильних кінних з'єднань. Спроби створити кінні бригади в Армії УНР та Галицькій армії у 1919 р. були невдалі: бригади існували більше на папері. Лише у 1920 р. вдалось сформувати Окрему кінну дивізію з 6 кінних полків, яка виявилась дуже корисним з'єднанням для Армії УНР.

Основою організації кінноти був кінний полк, який складався з 4 кінних і 1 кулеметної сотні. Як правило, в сотнях було по 4 чоти з 2 роїв. Також при полках були ще зв'язкові і саперні підрозділи. Крім того існували окремі кінні сотні при штабах піших дивізій, бригад і навіть полків. Їх завданням була тактична розвідка і кур'єрська служба, хоча іноді вони брали участь і в кінних атаках, як останній резерв командира.

ОДНОЧАСНО НАШІ ТРИ КІННІ ПОЛКИ ПІШЛИ В АТАКУ. ПЕРШИМИ ВРУБАЛИСЬ У ВОРОЖУ ЛАВУ ЧОРНІ Й ЗА ХВИЛЮ, ЗАЛИШИВСЯ ГОРИ ТРУПІВ ПЕРЕДНЬОЇ ЛАВИ, ВРУБАЛИСЬ У ДРУГУ, ЯКУ НАСТИГЛА ТА САМА ДОЛЯ, ЩО ЇЇ ПЕРШУ ЛАВУ. ... БІЙ ПІД ВОЗНЕСЕНЬКОМ ВИГРАНО ЗАВДЯКИ КІННОТІ...

Петро Дяченко, генерал-хорунжий Армії УНР, колишній командир кінного полку Черних запорожців. 1950-60 рр.

Прапор 1-го кінного Лубенського ім. Максима Залізняка полку Окремої кінної дивізії Армії УНР. 1920 р.

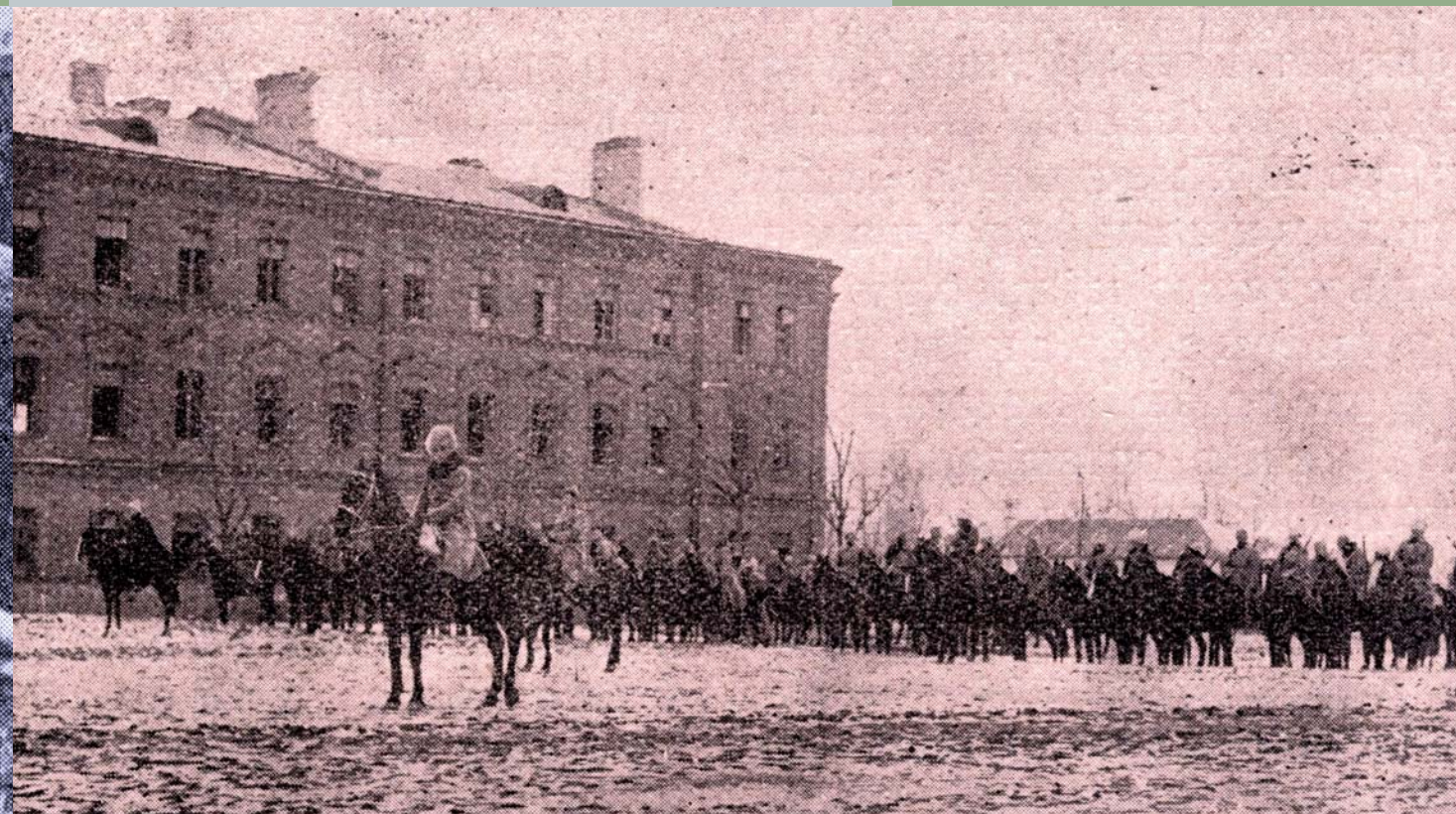
Кіннота Галицької армії. 1919 р. Підрозділ хорунжого Епідельфора Панчука демонструє відбиття атаки ворожого літака вогнем з ручного кулемету «Льюїс» та гвинтівок

Комендантська кінна сотня і офіцери штабу 11-ї пішої дивізії корпусу Січових стрільців. 1919 р.

Кіннота 6-ї бригади Галицької армії. Вінниця, 21 листопада 1919 р.

Загін кінноти Армії УНР

10 грудня 1918

Михайло Омелянович-Павленко обіймає посаду командарма Українських військ ЗУНР

14 грудня 1918

Республіканські війська Директорії вступили до Києва, останні частини військ Української Держави здалися

1 січня 1919

Реорганізація Республіканських військ УНР: створення Південно-Західного, Південного, Лівобережного фронтів і Тилового району

14 січня 1919

Початок походів Українських військ ЗУНР на Закарпаття

23 січня 1919

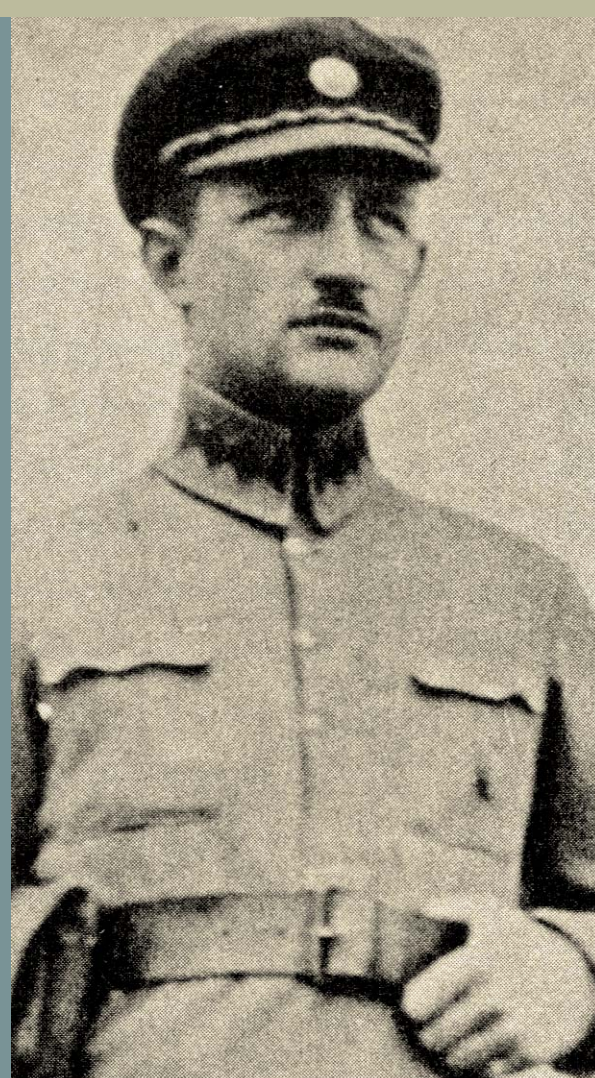
Реорганізація Дієвої Армії УНР: створення Східного, Правобережного фронтів та Південно-Східної групи

АРТИЛЕРІЯ

Артилерія українських армій була чи не найбільш ефективним родом військ. Відбір вояків до неї був суворішим за піхоту та кінноту (артилерія вимагала більш освічених вояків), а втрати старшин упродовж Першої світової війни — набагато меншими, ніж в інших родах військ. Ці міцні кадри гармашів, «успадковані» від російського та австро-угорського війська, добре впливали на боєздатність артилерійських частин українських армій. Якщо в ході Першої світової війни бойові дії часто велись із споруджених польових укріплень, то в часи Перших визвольних змагань вони відбувались на відкритій місцевості. В таких умовах навіть одна батарея легких гармат могла завдати важких втрат піхоті чи кінноті. Навіть там, де існував позиційний фронт (як наприклад, під час боїв навколо Львова у 1918–1919 рр.), польові укріплення були набагато менш розвиненими, ніж на фронтах Першої світової війни. Ефективність української артилерії була доволі високою. Вогонь з гармат часто дозволяв українським частинам утримати свій фронт або ж прорвати ворожий. Великою проблемою артилерії часто була нестача снарядів, яких бракувало українським арміям.

Омельян Тишовницький, четар 11-го гарматного полку 11-ї бригади Галицької армії. 1919 р.

Підполковник Олександр Туркул, командир різних гарматних частин Запорізького корпусу та 3-ї Залізної дивізії Армії УНР

Гармата батареї Січових стрільців. 76-мм польова гармата зразка 1902 року російського виробництва. Київ, 26 квітня 1918 р.

“ НЕ РАЗ САМА АРТИЛЕРІЯ ВДЕРЖУВАЛА ФРОНТ. ОСЬ ЗРАЗОК, ЦЬО МОЖНА І ТРЕБА ОСЯГНУТИ ”

З наказу 4-ої бригади Галицької армії від 17 квітня 1919 р.

Полковник Роман Дашкевич, начальник артилерії Корпусу Січових стрільців. 1919 р.

Артилерія 10-ї бригади Галицької армії під час перегляду Диктатором Євгеном Петрушевичем. Бердичів, 17 жовтня 1919 р.

Вояки 3-го артилерійсько-го полку 3-ї бригади Галицької армії. Меджибіж, Поділля, серпень 1919 р.

Базою організації артилерії українських армій був полк, що складався з 3–5 батарей по 2 чоти (взводи) з 2 гармат чи гаубиць кожна (важкі батареї могли мати лише 1 чоту і 2 гармати чи гаубиці). В Армії УНР за штатом 3 «гарматні» (артилерійські) полки входили до складу гарматної бригади пішої дивізії, а в Галицькій армії кожна бригада мала 1 гарматний полк. Паралельно існували і окремі дивізіони з 2–3 батарей. Батареї на загал розподілялись по частинах піхоти і діяли окремо, тому до їх складу входили власні підрозділи артилерійської розвідки, зв'язку і навіть кулеметів для оборони гармат.

Великою проблемою української артилерії був брак маневреності: хоч гармати тягнули коні, гармаші пересувались пішки. Однак на перешкоді формуванню кінно-артилерійських підрозділів, де обслуга гармат пересувалась верхом, був брак коней. Єдиною кінно-артилерійською частиною, що існувала тривалий час, був Кінно-гірський дивізіон Олександра Алмазова Запорізького корпусу. Потреба в його послугах була такою, що він був напівофіційно реорганізований, аби кожна його гармата могла діяти самостійно.

Гармата батареї Січових стрільців. 76-мм польова гармата зразка 1902 року російського виробництва. Київ, 26 квітня 1918 р.

Українська гармата на позиціях на Високім замку під час боїв за Львів. Кінець 1918 р.

Збірна батарея 3-ї Залізної дивізії Армії УНР на інтэрнуванні в Польщі. Початок 1920 рр.

Артилерія Корпусу Січових стрільців на марші. 1919 р.

28 січня 1919

Війська ЗО УНР отримали назву Галицька армія

16 лютого 1919

Початок Вовчухівської наступальної операції Галицької армії з метою визволення Львова від польських сил

19 лютого 1919

Реорганізація Галицької армії: зведення її груп в 11 бригад у складі трьох Галицьких корпусів

15 березня 1919

Частини Армії УНР переходять контрнаступ проти більшовиків на Волині та Поділлі, однак головної мети — визволити Київ — досягти не вдалося

21 березня 1919

Начальником штабу Дієвої Армії УНР стає Василь Тютюнник

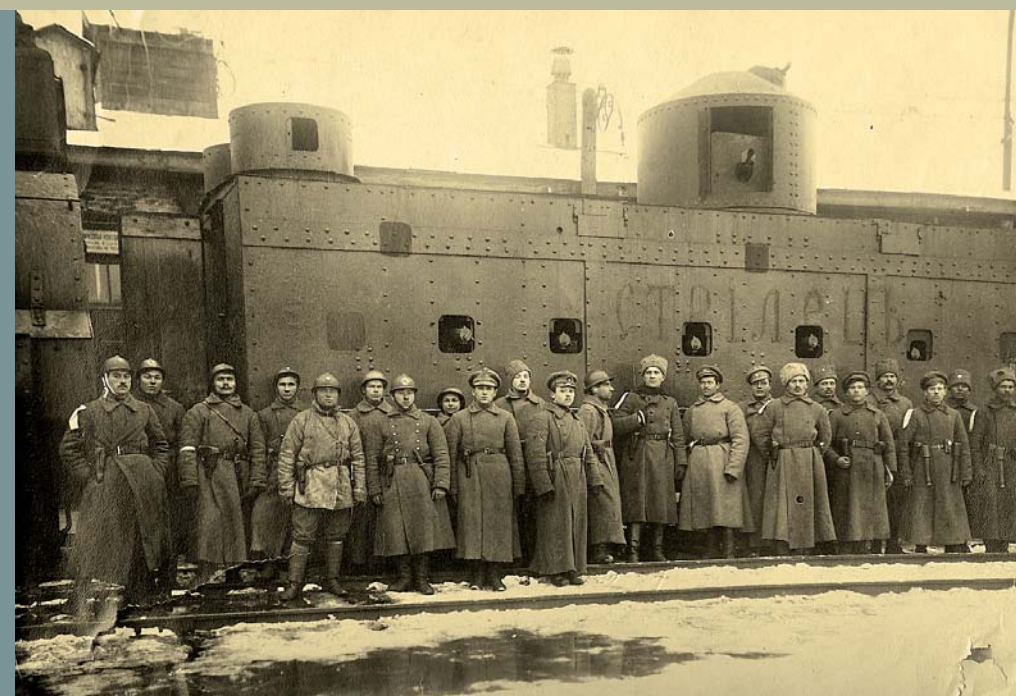
ТЕХНІЧНІ ЧАСТИНИ

Технічних частин в українських арміях завжди бракувало. По-перше, армії як Росії, так і Австро-Угорщини були одними з найменш технічно розвинених з-поміж великої армії Першої світової війни. Відповідно українські військові формування, що повстали на їх базі, отримали не так вже багато техніки і майна. По-друге, технічні частини завжди вимагають дбайливого поводження, регулярного забезпечення і якісного поповнення. В умовах маневрової війни, коли дуже швидко втрачались цілі тилові райони, українські армії не мали можливості дбати про свої технічні частини належним чином, що не могло не відбитись на їх ефективності. По-третє, служба в технічних частинах вимагала належної освіти. А серед українських селян, які склали основу українських армії, людей з гарною освітою бракувало. Приміром, під час боїв з поляками на одному з бронепоездів Галицької армії були змушені використувати машиніста-поляка — українця на цю посаду просто не знайшли.

БРОНЕПОЇЗДИ ТА БРОНЕАВТОМОБІЛІ

Перші українські «панцерні потяги» (бронепоезди) були імпровізованими спорудами з товарних платформ і вагонів зі строкатим озброєнням. Більшість із них доволі примітивні. За наявності часу і ресурсів в залізничних майстернях робились більш солідні конструкції, добре захищені і озброєні. Багато українських бронепоездів були трофейними. Бронепоезди дуже допомагали своїм військам, особливо коли бойові дії велись вздовж залізничних ліній. Навіть одна така «мобільна фортеця» з кількома гарматами і кулеметами могла здійснити вирішальний вплив на хід бою. Бронепоезд був досить складною організацією і складався з бойової частини і поїзда-базы, що забезпечував її дії. До бойової частини входили обслуга бортових гармат і кулеметів, інженерний підрозділ для ремонту і знищення шляхів, команди зв'язку, піхотного десанту і паровозної бригади. Кілька бронепоездів зводились в дивізіони. Проблема для бронепоездів українських армії і взагалі залізничного сполучення була різна ширина залізничної колії в Австро-Угорщині і Росії, що робило неможливим маневр бронепоездами між Галичиною і Наддніпрянською Україною.

«Панцерні авта» (броневих автомобілів) були на той час потужною ударною силою, в якій поєднувалося солідне озброєння з захистом і мобільністю. В українських арміях їх було дуже мало, а технічний стан наявних був не найкращим (усі вони були ветеранами Першої світової війни). Крім того, побудованим на шасі цивільних транспортів броневих автомобілям було важко діяти поза дорогами, особливо навесні і восени. Згідно штатів, броневих автомобілів зводились у «автомобільні панцирно-кулеметні» чи «автопанцирні» батареї з 1–2 чот (взводів) по 3 броневих автомобілі: 1 важкий, озброєний гарматою і кулеметами, і 2 легких, озброєних лише кулеметами. Кілька батарей зводились в дивізіон. Фактично ж дивізіони чи загони зазвичай мали менше броневих автомобілів і не ділились на батареї.

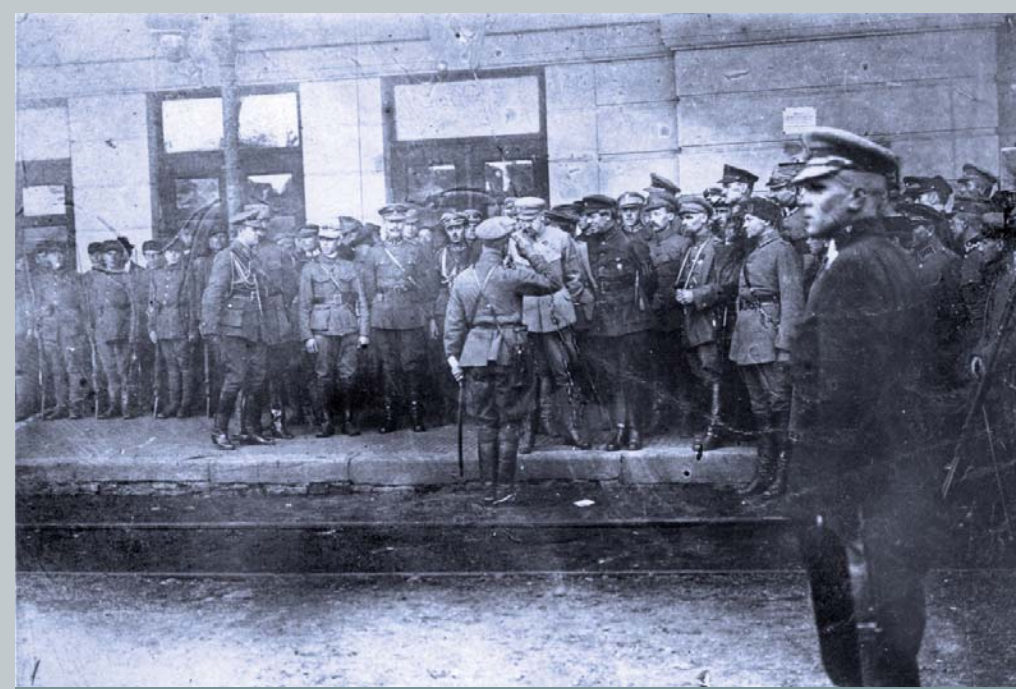
Бронепоезд «Січовий стрілець» і його екіпаж після здобуття Києва. Грудень 1918 р.

Імпровізований український бронепоезд, захоплений поляками. Орієнтовно травень 1919 р.

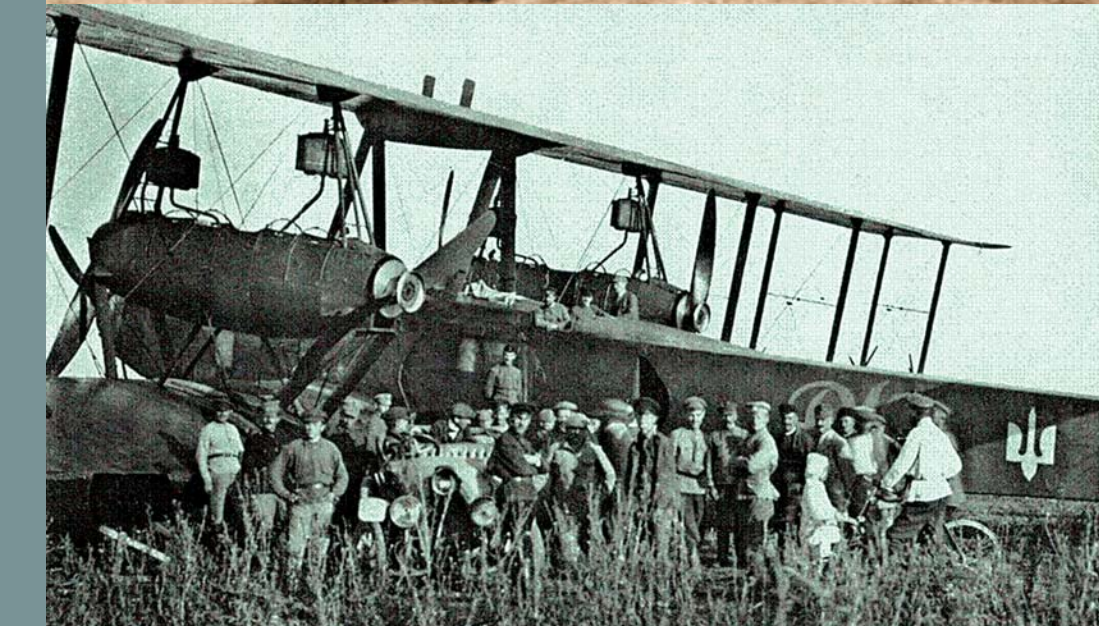
Українські льотчики і воєнний священик Петро Білон в авіашколі в Бидгощі, Польща. 20 серпня 1921 р.

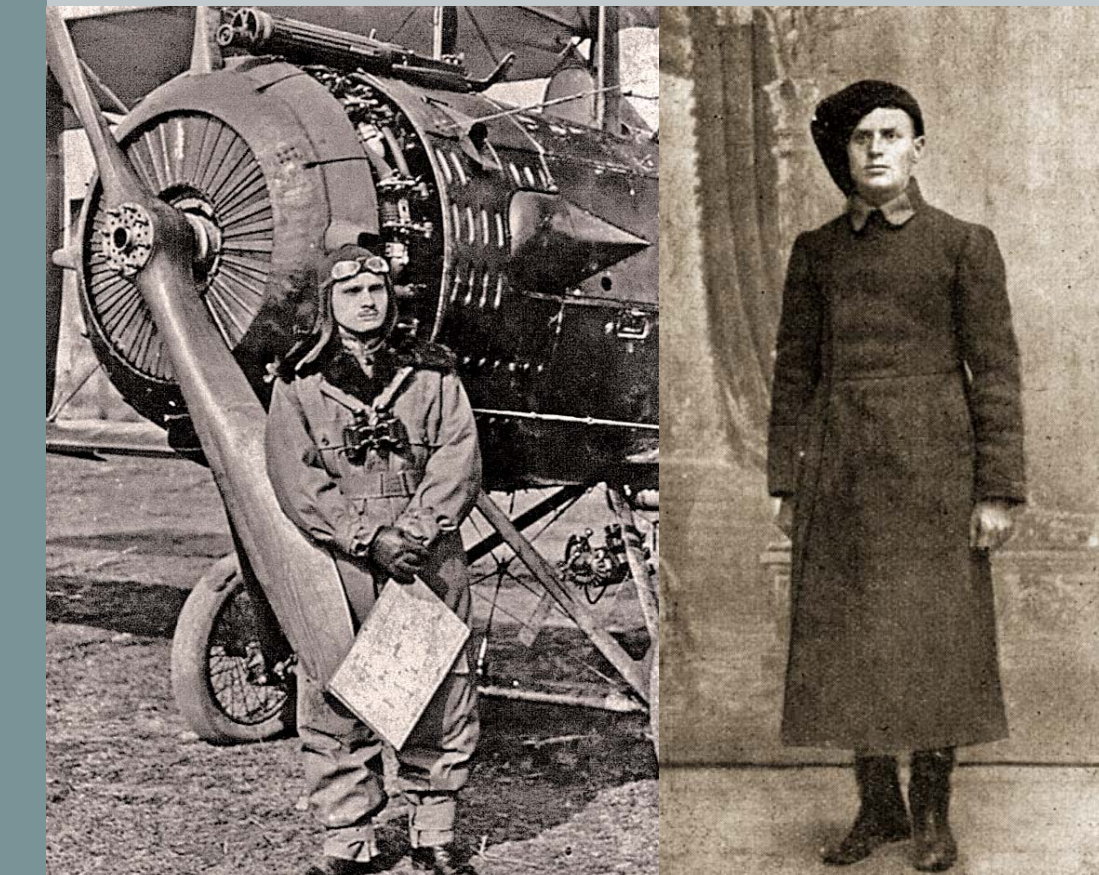
Урочистості з нагоди освячення бронепоезда Армії УНР «Кармелюк» в присутності Начальника Польської держави і головнокомандувача Війська польського Юзефа Пілсудського та Голови Директорії і Головного отамана військ УНР Симона Петлюри. Станіславів (нині — Івано-Франківськ), 1920 р.

Українська авіація. Фото з часопису «Око». 1918 р.

Літак «Цепелін Штаакен-XIV» в оточенні старшин та козаків 1-го Запорізького авіаційного загону, на аеродромі під Кам'янцем-Подільським. Серпень 1919 р.

Пілот четар Галицької армії Микола Білобрат біля свого літака. 1919 р.

Поручник Михайло Смаль, командир кулеметної роти на бронепоезді «Стрілець». У травні 1919 р. важко поранений потрапив у радянський полон, де застрелився

АВІАЦІЯ ТА ПОВІТРОПЛАВНІ ЧАСТИНИ

Основним завданням нечисленної української авіації була розвідка, яка дозволяла отримувати надзвичайно цінну інформацію про ворога. Широкий фронт, маневрені дії і проблеми зі зв'язком призвели до того, що авіація також займалась і «розвідкою» своїх військ, щоб повідомити про їх фактичне розташування командуванню. Другою важливою роботою авіації була кур'єрська служба, причому не тільки по фронту, а й за кордон. Саме на літаках доставляли в Україну надруковану в Німеччині українську валюту. На інші дії на кшталт полювання на ворожі літаки чи бомбардування наземних цілей на загал не вистачало машин. Ще однією величезною проблемою була зношеність авіапарку, успадкованого від Росії та Австро-Угорщини. Основою організації авіації Наддніпрянщини був авіаційний загін — 10 літаків. Кілька загонів об'єднувались в дивізіони, а ті — в авіагрупи. На серпень 1919 р. вся авіація Армії УНР складалась з 4 окремих авіазагонів, що разом нараховували лише 12 літаків. Авіація Галицької армії була організована в «Летунський відділ» з 10–15 літаків. Місцевих авіаторів-українців було небагато, тож значна частина пілотів прибула з Наддніпрянщини.

Повітроплавні частини склались із прив'язаних аеростатів, які використовувались для спостереження за полем бою та коригування артилерійського вогню. У тому ж серпні 1919 р. Армія УНР мала 1 такий дивізіон з 4 аеростатами.

ЗВ'ЯЗОК

В умовах маневреної війни зв'язок в армії мав дуже важливе значення. Українські війська мали небагато радіостанцій, тож основою управління військами залишався телеграфний зв'язок по цивільним лініям. На тактичному рівні використовувались кінні кур'єри і телефонний зв'язок (звичайно, коли вистачало кабелю). Радіостанції мали ще одну важливу роль — в умовах ворожого оточення отримані ними з-за кордону новини були чи не єдиним оперативним джерелом новин про події у світі для політичного та військового керівництва України.

САПЕРИ

Інженерно-саперних частин було мало і вони були слабо забезпечені технікою. Їх основним завданням був ремонт або навпаки, знищення мостів, переправ чи інших інженерних комунікацій. В умовах позиційної війни в Галичині вони також будували укріплення і різноманітні загрози перед фронтом.

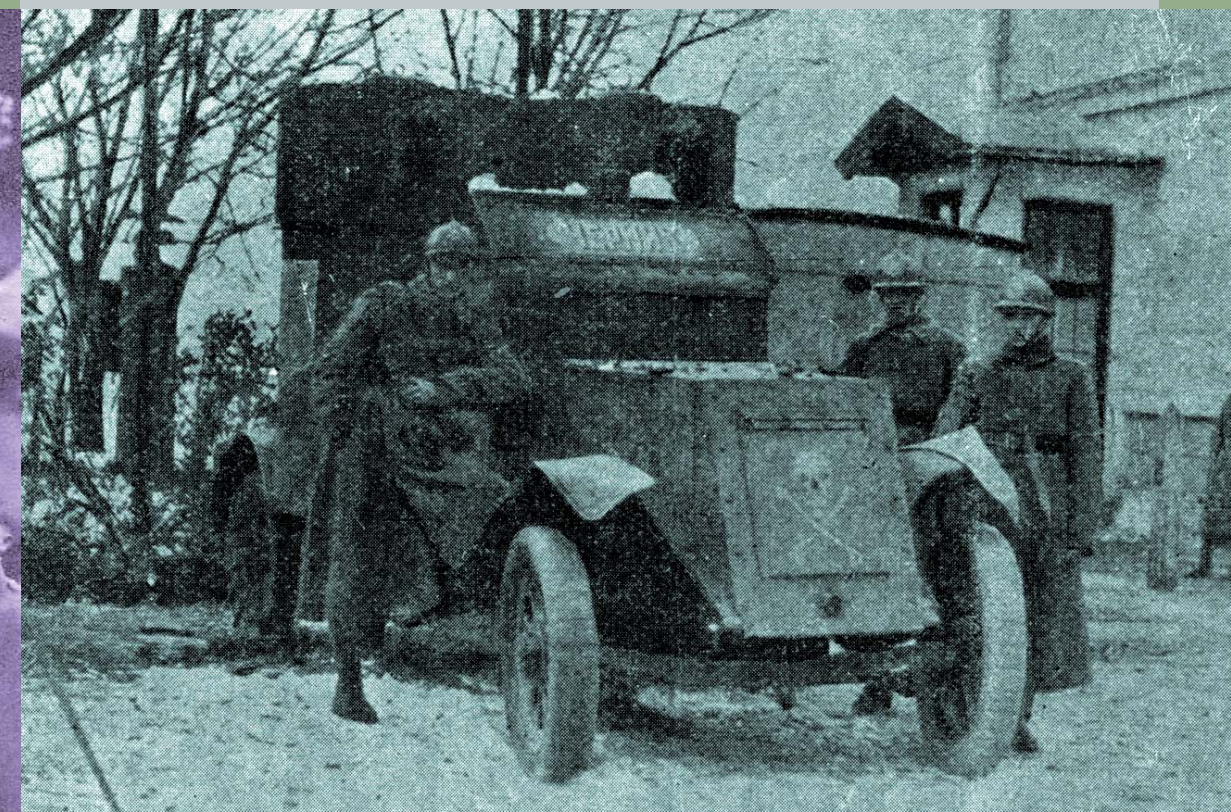
З ТЕХНІЧНИХ ЧАСТИН ДО КОРПУСУ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ НАЛЕЖАЛИ ПАНЦЕРНІ ПОЇЗДИ В РІЗНІ ЧАСИ ТА В РІЗНІЙ КІЛЬКОСТІ. ВОНИ МАЛИ ДОБРУ, ІНКОЛИ ОЧАЙДУШНУ ОБСЛУГУ

Василь Кучабський, сотник Армії УНР. 1937 р.

Гетьман Павло Скоропадський оглядає саперів дивізії Сірожупанників. 1918 р. На фото добре видно спеціальні австрійські саперні раці, на яких розміщений саперний інструмент

1919

Броневий автомобіль корпусу Січових стрільців «Черник» під час боїв за Львів. Початок 1919 р.

Бронедивізіон Армії УНР на позиціях під Бердичевом. 1919

9 квітня 1919

У ході Куренівського повстання загони українських повстанців розв'язують бої проти більшовиків у Києві

10 квітня 1919

Полк гайдамаків Холодного Яру під командуванням Василя Чучупаки розпочав повстання «проти комуни та Советської влади за самостійність»

1 червня 1919

Армія УНР розпочинає боротьбу за здобуття і утримання плацдарму на Поділлі

2 червня 1919

Створення Волинської групи військ Армії УНР під командуванням Всеволода Петріва

3 червня 1919

3-тя піша дивізія Армії УНР під командуванням Олександра Удовиченка визволяє Кам'янець-Подільський, який стає тимчасовою столицею УНР

Окрім сухопутних сил, Україна прагнула мати і власні морські сили. Цьому сприяв факт, що на її території розташовувалась більшість баз Чорноморського флоту Російської імперії, особливий склад якого переважно складався з українців. Наприкінці березня 1917-го в Севастополі відбулися багатолюдні збори моряків-українців, а наприкінці квітня 1917-го на багатьох кораблях флоту вже діяли українські корабельні ради й гуртки.

Розбудова українського флоту набирає оберті влітку 1917-го, коли про свою українізацію заявили екіпажі низки військових кораблів та окремі військово-морські частини. 12 липня 1917 р. на есмінці «Завидний» вперше підняли синьо-жовтий прапор. Після проголошення УНР в листопаді 1917-го про перехід на бік української влади заявили команди низки великих військових кораблів, зокрема крейсера «Пам'ять Меркурія» та лінкора-дредноута «Воля» — найпотужнішого корабля Чорноморського флоту.

Однією з найяскравіших сторінок в історії українського флоту стали події 29 квітня 1918 р., коли українські та німецькі частини звільнили від більшовиків Крим. Командувач Чорноморського флоту, контр-адмірал Михайло Саблін, спираючись на рішення делегатів корабельних команд і настрої українських матросів та офіцерів, офіційно оголосив весь Чорноморський флот флотом УНР та видав наказ урочисто підняти українські прапори. Це рішення було виконане на більшості кораблів Чорноморського флоту.

Однак німці змусили українські війська залишити Крим та захопили всі кораблі у Севастополі. Розбудова військово-морських сил Української Держави відбувалася на материковій частині України. Спочатку були лише 2 старі канонерські човни («Донець» та «Кубанець»), декілька малих кораблів та мобілізованих суден. Організаційно флот складався з Дунайської та Транспортної флотилій, до якої у липні 1918 р. додалась Бригада тралення, завданням якої полягало в знищенні мін, які залишилися з часів Першої світової війни.

На додаток до корабельних з'єднань із травня 1918 р. в складі Українського флоту розпочалось формування бригади морської піхоти (у складі 3 піших полків) для берегової оборони та охорони баз флоту. Після втрати чорноморського узбережжя формування перенесли до Галичини, де в березні-травні 1919-го було сформовано 1-й Гуцульський полк морської піхоти. На його базі в липні 1919-го розпочала формування Дивізія морської піхоти. Разом з іншими частинами українського війська морські піхотинці УНР взяли участь у Першому Зимовому поході. У 1920 р. українські моряки воювали у складі екіпажу бронепоезда «Чорноморець» та Морського куреня (батальйону).

Український прапор над крейсером «Пам'ять Меркурія», 25 листопада 1917 р.

Володимир Савченко-Більський, у 1917 р. — підполковник, згодом генерал-хорунжий, командувач військово-морських сил УНР

Канонерський човен «Кубанець», Ізмаїл, 1917 р.

Картина Леоніда Перфецького «Піднесення українського прапору на Чорноморській флоті», 29 квітня 1918 р.

Оригінальний прапор морського міністра Української Держави, затверджений у вересні 1918 р., що був збережений лейтенантом Святославом Шрамченком

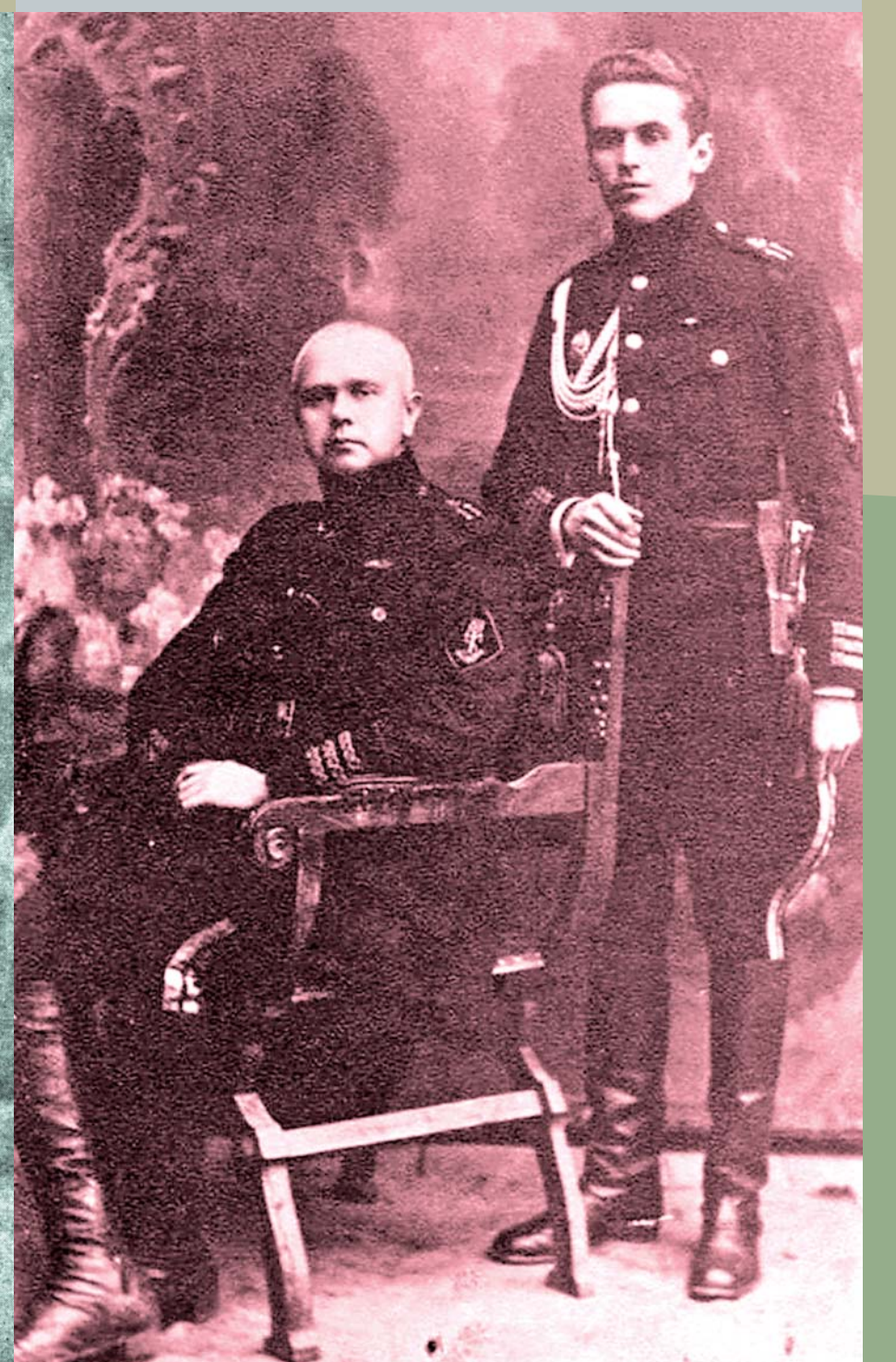
Зображення Українського військово-морського прапору. Ілюстративний додаток до наказу ч. 194/44 від 18 липня 1918 р.

І ПІД СУРМУ І СВИСТ ПІДСТАРШИН-МОРЯКІВ ЗЛЕТІВ УГОРУ УКРАЇНСЬКИЙ ПРАПОР... МАЙЖЕ НА ЦІЛІЙ ВЕЛИКІЙ ФЛОТІ ЧОРНОГО МОРЯ ЗАЛОПОТІЛИ В ПОВІТРІ ВЕЛИКІ ЖОВТО-БЛАКИТНІ ПОЛОТНИЩА. ДЛЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФЛОТИ ЦЕЙ ДЕНЬ 29 КВІТНЯ 1918 Р., КОЛИ В ГОДИНІ 16-Й ЦІЛА УКРАЇНСЬКА ФЛОТА ВИЯВИЛА СВОЮ ПРИНАЛЕЖНІСТЬ ДО БАТЬКІВЩИНИ, СТАВ НАЙВИДАТНІШИМ ДНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ФЛОТИ І СВЯТОМ УКРАЇНСЬКОГО МОРЯ

Святослав Шрамченко. «Піднесення Українського прапору в Чорноморській флоті»

Морський міністр УНР, командувач Дивізією морської піхоти Михайло Білинський і його ад'ютант лейтенант Святослав Шрамченко. 1919 р.

Лейтенант Святослав Шрамченко і урядовець штабу Дивізії морської піхоти Борис Главацький. Кам'янець-Подільський, серпень 1919 р.

Промова матроса-українця, делегата Балтійського флоту на Історичному бульварі в Севастополі влітку 1917 р. перед українізованими частинами морської піхоти «Спеціальної десантної дивізії»

Офіцери, старшини та медичні сестри Збірного Морського куреня (батальйону), табір для інтернованих вояків в Каліші. 1921 р.

Маніфестація Української чорноморської громади в Севастополі, 10 травня 1917 р.

7 червня 1919

Галицька армія переходить у контрнаступ проти польських військ (Чортківська офензива)

9 червня 1919

Начальним вождем Галицької армії стає Олександр Греків, який обіймає командування операціями в ході Чортківської офензиви

21 червня 1919

Галицька армія перемагає польські війська у кількох боях під Бережанами в ході Чортківської офензиви

14 липня 1919

До Армії УНР приєднується Повстанський кіш Юрія Тютюнника з Київщини

17 липня 1919

Галицька армія переходить на лівий берег Збруча та об'єднується з Армією УНР для боротьби з більшовиками

Ефективна праця тилу і служб має величезний вплив на боєздатність армії. На жаль, тил і служби українських армій дуже часто не могли належним чином забезпечити їх боєздатність.

Вороже оточення аж ніяк не допомагало отримати постачання із закордону, а колишні склади російської та австро-угорської армій на українських землях були досить швидко вичерпані, що змушувало покладатись на трофеї — дуже непевне джерело забезпечення.

Крім того, забезпечення, постачання, поповнення армій вимагає методичної, регулярної праці як військових, так і цивільних влад. Та для цього потрібна безпечна територія, де ця праця може проводитись. А такою територією була лише Східна Галичина у листопаді 1918 – квітні 1919 рр. та частина Наддніпрянського Правобережжя у січні–квітні і липні–жовтні 1919-го. У 1918 р. праця мусила проводитись під контролем і зі згоди німців та австрійців, а в 1920-му — поляків.

ПОСТАЧАННЯ

На загал система постачання базувалась на розподілі на тил, яким керувало воєнне міністерство (секретаріат) та фронт, яким керував головнокомандуючий дієвою армією. Тил займався закупівлею, виробництвом і ремонтом форми, взуття, спорядження, харчів, зброї і т.п. З тилу постачання йшло на фронт, де через систему залізничних станцій і польових складів передавалось до частин. Фактично ж тил часто не міг нормально працювати, і частини мусили самостійно займатись забезпеченням.

ПОПОВНЕННЯ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ, ЗАПАСНІ ЧАСТИНИ І ВІЙСЬКОВІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

Поповнення особовим складом страждало від тих самих проблем, що й постачання. За відсутності ефективної праці тилу частини часто самі дбали про поповнення. Добровольців не бракувало, але їх часто-густо не могли забезпечити навіть формою та взуттям, не кажучи про належну підготовку. Запасні частини на загал формувались і забезпечувались «за залишковим принципом» і не мали часу на належну організацію підготовки поповнень. Ще більше проблем мали військові навчальні заклади: офіцерів поспіхом не вишколиш, як не старайся.

Група офіцерів Галицької армії у таборі для інтернованих. Другий з права сидить воєнний капелан у спеціальному «духовному жупані», що відрізняв їх з-поміж інших офіцерів

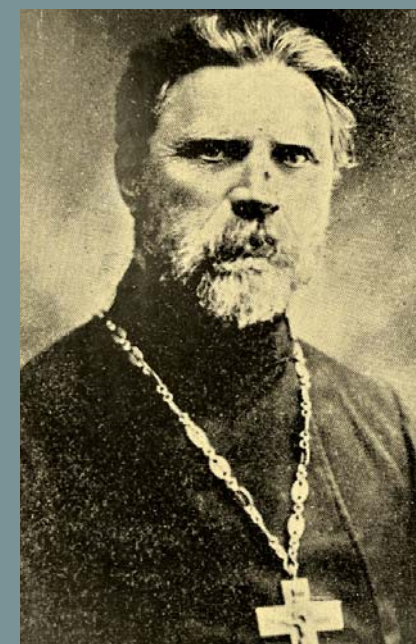
Головний отаман Симон Петлюра (у центрі) і полковник Євген Коновалець приймають присягу у вишколі Січових стрільців. Старокостянтинів, літо 1919 р.

Обід в комендантській кінній сотні 11-ї дивізії групи Січових стрільців. 1919 р.

Ветеринарний полковник Микола Пекарський, начальник ветеринарного управління Військового міністерства УНР. 1920 р.

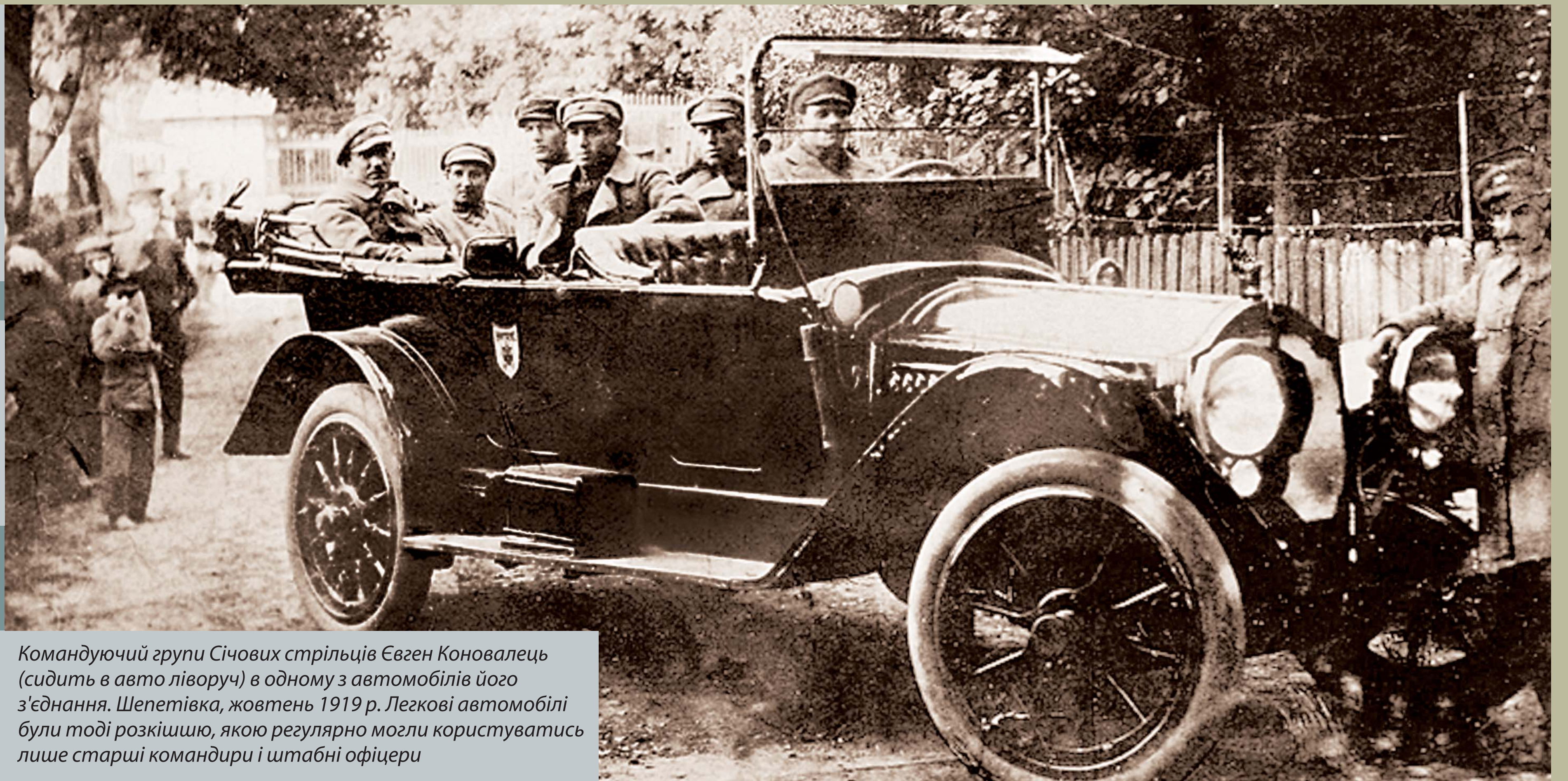
Протоієрей Павло Пятаченко, дивізійний священник 3-ї Залізної дивізії Армії УНР

Поручик Христіна Сушко, лікар 6-ї стрілецької дивізії, 1920 р.

Медична сестра Єністімія Грідіна, помічник лікаря комендатури тилу дивізії, пізніше батальйонний лікар 5-ї Херсонської стрілецької дивізії, 1920 р.

Командуючий групи Січових стрільців Євген Коновалець (сидить в авто ліворуч) в одному з автомобілів його з'єднання. Шепетівка, жовтень 1919 р. Легкові автомобілі були тоді розкішно, якою регулярно могли користуватись лише старші командири і штабні офіцери

Польове богослужіння в Старокостянтиніві в присутності Головного отамана, членів уряду УНР і старшинського корпусу. Кінець літа 1919 р.

“ САНІТАРНЕ ДІЛО КОРПУСУ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ БУЛО ДУЖЕ СЛАБКЕ — НЕ З ВИНИ ЛІКАРІВ, ЯКІ ПРАЦЮВАЛИ ЗА ВЕСЬ ЧАС ІСНУВАННЯ СІЧОВОГО СТРЕЛЦТВА З ВЕЛИЧЕЗНОЮ САМОПОСВЯТОЮ, А ЧЕРЕЗ БРАК ЛІКІВ І ШПИТАЛЬНОГО МАЙНА

Василь Кучабський, сотник Армії УНР. 1937 р.

МЕДИЧНЕ І ВЕТЕРИНАРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Медична служба українських армій складалась, на загал, з невеликого кадру медперсоналу в частинах, а також польових і тилкових госпіталів. Українські медики діяли в надзвичайно скрутних умовах браку найнеобхідніших ліків, відповідних приміщень і навіть нормального харчування для хворих і поранених. Однак навіть в таких умовах українські медики робили все можливе і до останнього боролися за здоров'я українських вояків.

Окремо слід сказати про майже невідомих, на відміну від медиків і санітарів, героїв Української революції 1917–1921 рр. — ветеринарів. Коні були основним транспортним засобом українських армій і було їх в арміях чимало. Умови їх праці були не менш жорстокими, ніж умови праці людей — і вони теж хворіли і отримували травми. Їх лікував нечисленний корпус військових ветеринарів, праця яких забезпечувала маневреність українських частин.

ВОЄННІ СВЯЩЕНИКИ (КАПЕЛАНИ)

Постійна праця воєнних священників по задоволенню релігійних потреб вояків та підтриманню їх бойового духу була не дуже помітною, але дуже важливою. За відсутності повноцінної служби агітації і пропаганди в українських арміях саме на них часто лягав тягар роз'яснювати поточні події чи підтримати слабких духом бійців.

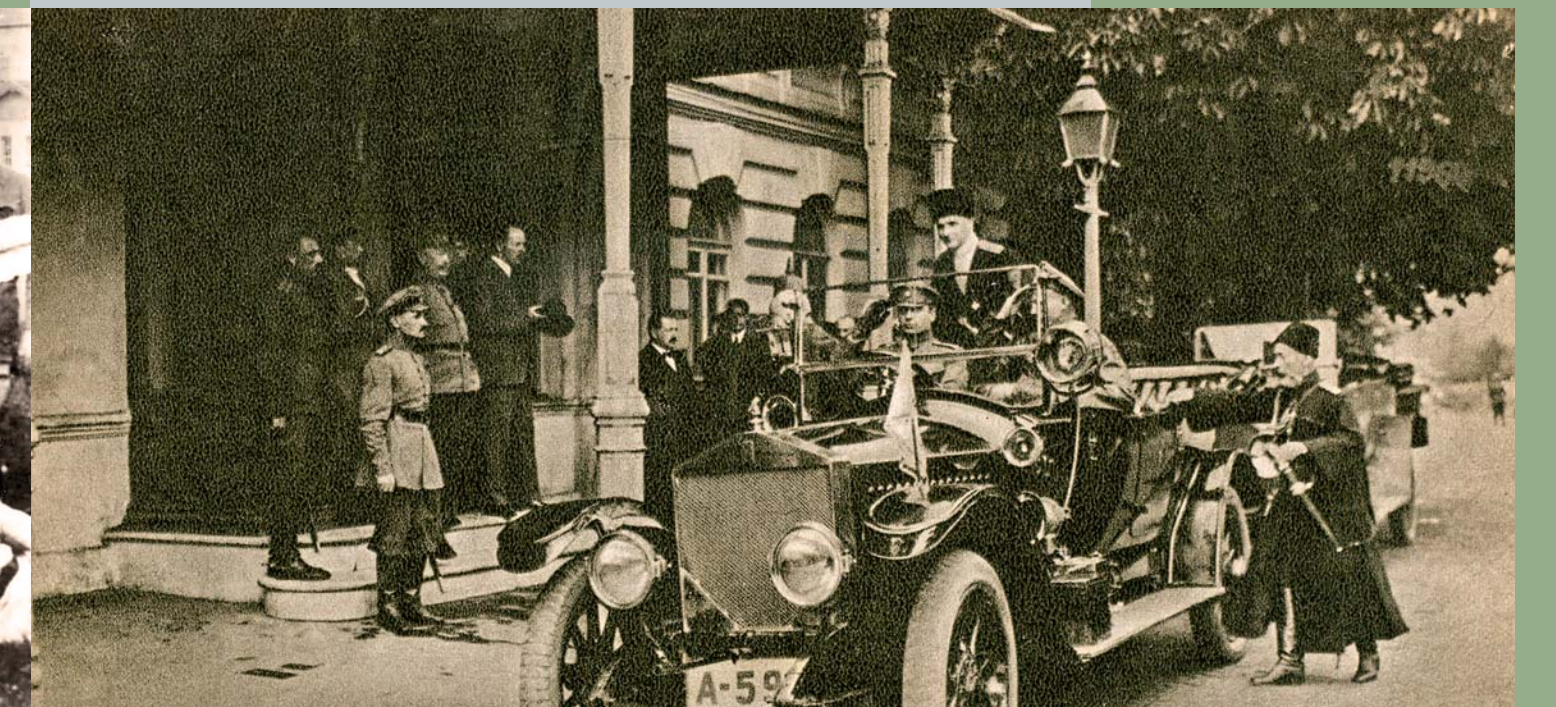
Особовий склад 1-ї Запорізької залізничної сотні Армії УНР. 21 травня 1921 р.

Особовий склад Юнацької (офіцерської) школи в Кам'янці-Подільському у 1920 р.

Авто з гетьманом Павлом Скоропадським біля ганку гетьманського палацу. 1918 р.

22 липня 1919

Січові стрільці завдають важкої поразки більшовицькій Таращанській дивізії (1-й Українській радянській дивізії) під Карабачевом на Поділлі

26 липня 1919

Створення Київської групи військ Армії УНР під командуванням Юрія Тютюнника

28 липня 1919

3-тя стрілецька дивізія Армії УНР здобуває залізничну станцію Вапнярка; за стійкість у боях під Вапняркою дивізія Удовиченка отримує почесне найменування Залізна

11 серпня 1919

Створення Штабу Головного отамана на чолі з Миколою Юнаковим — першого спільного органу управління військами Армії УНР та Галицької армії

12 серпня 1919

Об'єднання формувань Армії УНР та Галицької армії у складі Західної, Середньої та Східної груп з метою наступу на Київ та Одесу

Українське військо в добу революції 1917–1921 рр. мало власні однострої, відзнаки, прапори, що відрізняло його від інших армій того часу. Загалом на розвиток українських одностроїв в той час впливали дві ключові тенденції. Перша — однострої творилися на основі українського народного одягу і попередніх військових традицій: жупани з довгими полами, широкі шаровари, заправлені в чоботи, смушкова шапка зі шликом — бажано в яскравих кольорах. Друга — за зразком одностроїв провідних армій світу, зокрема Великої Британії: мундир типу «френч» з великими чотирма накладними кишенями, штанами, що носились із черевиками з обмотками, та фуражки з мундирної тканини. Однак в умовах недостатнього забезпечення українського війська більшість вояків носили уніформи колишніх російської та австро-угорської армій, доповнені елементами одностроїв та спорядження, які їм самим вдавалось роздобути.

В арміях Наддніпрянської України (УНР, Українська держава) однострої та відзнаки змінювались доволі часто: із 1917-го до 1921 р. було затверджено близько 10 базових наказів, що регламентували вигляд одностроїв та відзнак звань на ній (а ще різні дрібні зміни, уточнення і доповнення). Натомість в Галицькій армії був один, але детальний, базовий наказ і декілька доповнень до нього. Однак він був виданий тільки у квітні 1919 р., тож перші півроку свого існування армія не мала затверджених одностроїв. Часто зміни одностроїв у війську відбувались тільки на папері, нова форма чи відзнаки до військових не надходила. Іноді бракувало навіть кокард з тризубом чи інших відзнак політичної приналежності, тож для відрізнення від ворогів українські частини у різні періоди використовували синьо-жовті, червоні та білі пов'язки, стрічки чи розетки на шапках чи мундирах.

Грамота до «Залізного хреста за Зимовий похід і бої». 1920 р.

«Залізний хрест за Зимовий похід і бої» випуску 1920 р.

Кокарда українських армій, затверджена у 1918 р.

Прапор 2-го Запорізького пішого полку Петра Болбочана, перша половина 1918 р.

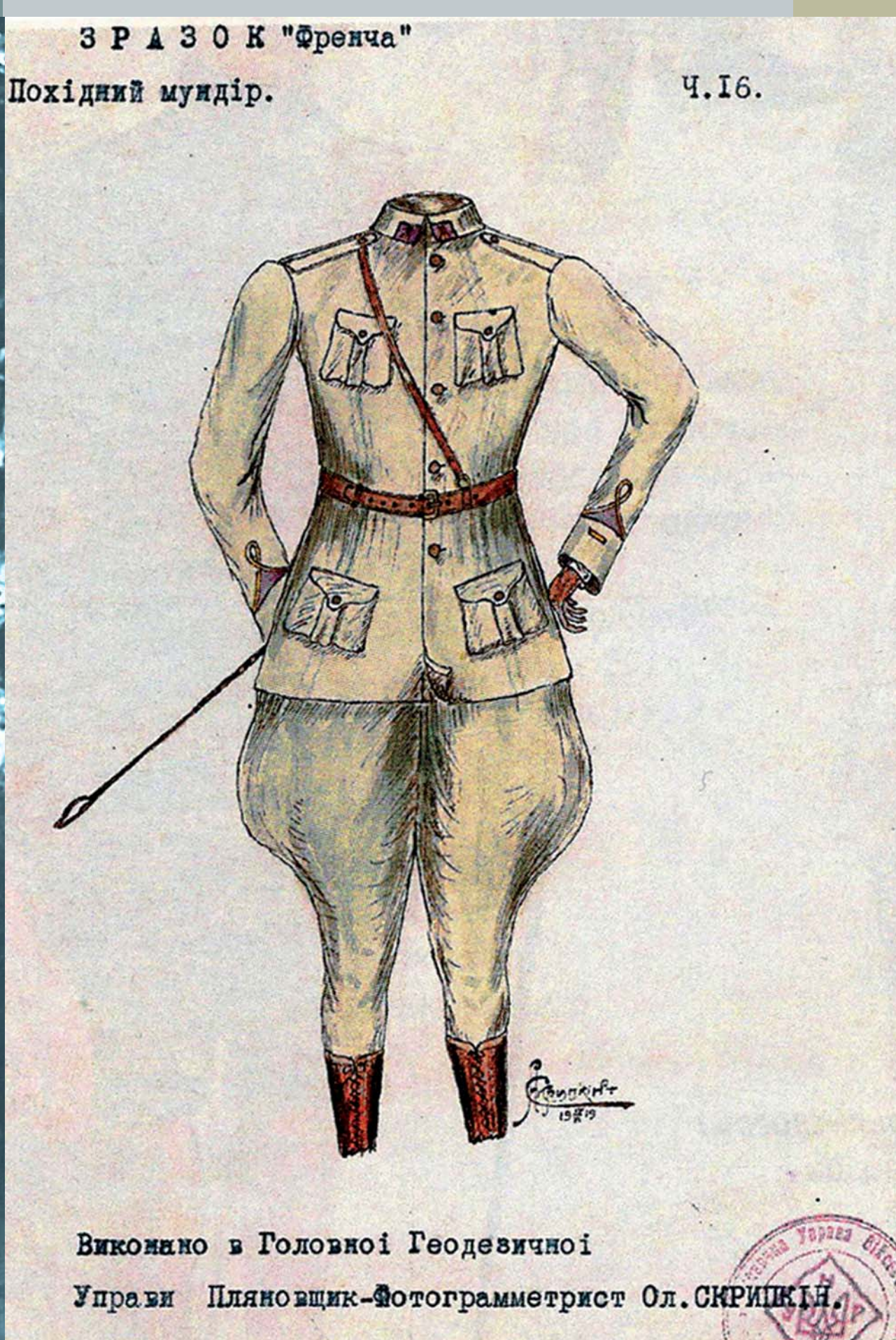

Командир Чорного куреня Гайдамацького коша Слобідської України Олександр Савельєв. 1918 р.

Михайло Чаборик, підхорунжий польової жандармерії Армії УНР. 21 вересня 1920 р.

Військовий міністр Української Держави генеральний бунчужний Олександр Рогоза. 1918 р.

Офіційний малюнок-зразок мундиру «френча» офіцерського однострою Армії УНР. 1919 р.

Парада офіцерів Синьожупанної дивізії. 1918 р.

В добу Української революції 1917-1921 рр. існувало досить багато проектів військових нагород і відзнак. Однак тільки дві з них були виготовлені і реально використовувались — «Відзнака для бійців і ранених» в Галицькій армії та «Залізний хрест за Зимовий похід і бої» в Армії УНР. «Відзнака» у вигляді шеврону з синьо-жовтої стрічки на лівому рукаві вище ліктя була запроваджена в Галицькій армії 30 березня 1919 р. для відрізнення бійців на передовій за умов наявності у них не менш, як 12 тижнів служби на фронті в окопах, участі щонайменше в одному бою або отримання поранення. В останньому випадку відзнака доповнювалась червоним паском між внутрішніми ребрами шеврону. Залізний хрест за участь в Зимовому поході 1919-1920 рр. затверджений Симоном Петлюрою в жовтні 1920 р., а перші нагородження відбулись щойно наприкінці 1920 р. Існували окремі версії цієї нагороди для жінок (носились на розетці, а не підвішеною на стрічці) та священиків (великий наперстний хрест). Українські вояки часто носили різні неофіційні знаки та жетони, а також знаки частин та військових шкіль.

Прапори українських частин періоду революції 1917-1921 рр. відрізнялися різноманітністю. Деякі частини Армії Української Держави і Армії УНР створювали власні прапори спираючись на військово-козацькі традиції, продовжували користуватись прапорами частин Російської імператорської армії, а деякі частини взагалі не мали прапорів. Часто українські частини використовували синьо-жовті прапори або ж невеликі прапорці для позначення місця розташування командирів і штабів.

30 серпня 1919

Українські війська під командуванням Антіна Кравца визволили від більшовиків Київ

14 вересня 1919

Розпочинається українсько-білогвардійська війна

14 листопада 1919

Василь Тютюнник розпочав переформування армійських груп Армії УНР (Запорізької, Волинської, Київської, Сіхових стрільців) у збірні дивізії

17 листопада 1919

Галицька армія переходить на бік білогвардійців Денікіна, де отримує назву Українська Галицька армія (УГА)

29 листопада 1919

Армія УНР, опиняється в «трикутнику смерті» на Волині, затиснута між польськими, радянськими та білогвардійськими військами

Озброєння українських армій майже повністю було із колишніх запасів російської та австро-угорської армій, які опинилися на території України. Попри всі зусилля, налагодити виробництво власної зброї українські державні утворення — УНР, Українська держава, ЗУНР — не змогли. Існували лише окремі види озброєння, виготовлені з місцевих матеріалів і наявних зразків зброї: найвідомішими з них є тачанки (легкі брички з кулеметами чи мінометами) і бронепоезди. Наявні зразки були, на загал, сучасними, однак їх технічний стан не завжди був задовільним (бракувало запчастин).

Не змогли українці налагодити і виробництво боеприпасів. В Галичині їх не виробляли, потужності Наддніпрянської України так і не змогли запустити у 1918 р., а в 1919 р. вони швидко опинились в зоні бойових дій і були втрачені.

Отже, для забезпечення військових частин українці могли покладатись лише на складські запаси або трофеї. Лише незначну кількість зброї та боеприпасів вдалось закупити за кордоном чи отримати від поляків у 1920 р. під час дії польсько-українського союзу. Зрозуміло, що брак зброї і боеприпасів негативно позначався на діях українських армій.

ТАКТИКО-ТЕХНІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСНОВНИХ ЗРАЗКІВ ОЗБРОЄННЯ УКРАЇНСЬКИХ АРМІЙ

БРОНЕАВТОМОБІЛІ								
Назва	Країна виробництва	Вага, кг	Тип і потужність двигуна, к/с	Максимальна швидкість по дорозі, км/год.	Запас ходу по дорозі, км	Броня, мм	Екіпаж, чоловік	Озброєння
«Остін»	Велико-Британія	6430	30	50-60		3,5-4	4	2 кулемети
«Джеффері-Поплавко»	США-Росія	8000	32	35		5-7	4	2 кулемети
«Гаффорд»	США-Росія	8600-11000	30	18	120	6,5-13	8-9	1 76,2-мм гармата, 3 кулемети

ГВИНТІВКИ								
Назва	Країна виробництва	Калібр, мм	Довжина без багнета/з багнетом, мм	Вага без багнета/з багнетом, кг	Магазин, аґронів	Прицільна дальність, м	Скорострільність, пострілів/хвилину	Швидкість польоту кулі, м./сек.
«Манліхер» М1895	Австро-Угорщина	8	1270/1515	3,65/3,93	5	1950	до 50 (без прицілювання)	620
«Мосін» зразка 1891	Росія	7,62	1306/1734	4,2/4,5	5	2400	до 35 (без прицілювання)	880

Броневий автомобіль Запорізького загону типу «Гаффорд» із власною назвою «Гайдамака». 1918 р.

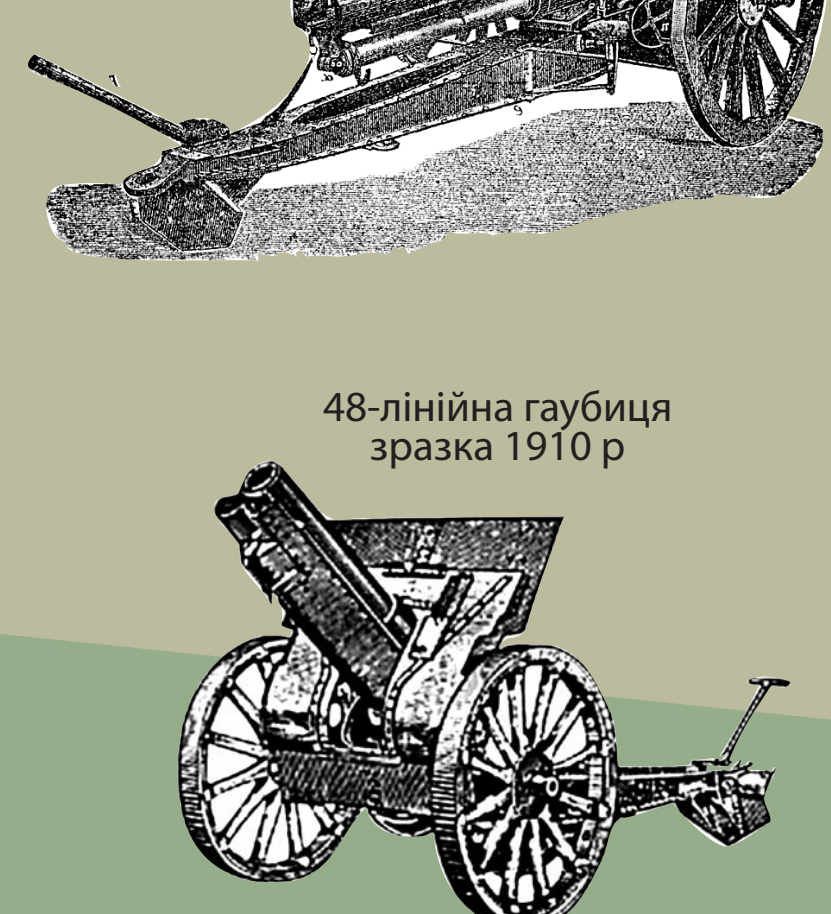
ПІСТОЛЕТІ ТА РЕВОЛЬВЕРИ

Назва	Країна виробництва	Калібр, мм	Довжина, мм	Вага, кг	Магазин чи барабан, патронів	Прицільна дальність, м	Скорострільність бойова, пострілів/хвилину	Швидкість польоту кулі, м./сек.
«Наган» зразка 1895 (револьвер)	Росія	7,62	234	0,837	7	50	7	270
«Рот-Штайр» М07 (пістолет)	Австро-Угорщина	8	232	0,99 (без патронів)	10			330
«Штайр» М12 (пістолет)	Австро-Угорщина	9	216	0,98 (без патронів)	8			340

ЛІТАКИ

Назва	Країна виробництва	Вага порожнього/максимальна, кг	Тип і потужність двигуна, к/с	Максимальна швидкість, км/год.	Дальність польоту	Стеля, м	Екіпаж, чоловік	Озброєння
«Нюпор-17» (винищувач)	Франція	374/560	ротативний «Лен Рон», 110	170	250 км	5350	1	1 кулемет
«Вуазен-III» (розвідник)	Франція, Росія	950/1350	радіальний «Сальмсон», 120-160	100-130	200 км	3350-6000	2	1 кулемет, до 150 кг бомб
Анатра «Анасал» (розвідник)	Росія (Одеса)	810/1160	радіальний «Сальмсон», 150-160	144-153	3-3,5 год.	4300-4400	2	1 кулемет, до 100 кг бомб
«Ганза-Бранденбург» С.I (розвідник)	Австро-Угорщина	860/1235	«Австро-Даймлер», 160	110		5800	2	1 кулемет, до 100 кг бомб
«LVG» С.V (розвідник)	Німеччина	1009/1505	рядний «Бенц», 200	170	3,5 год.	6500	2	2 кулемети, до 40 кг бомб

АРТИЛЕРІЯ

Назва	Країна виробництва	Калібр, мм	Вага гармати на позиції/ціл./поход., кг	Вага снарядів, кг	Дальність стрільби, км	Скорострільність боєва, пострілів/хвилину	Швидкість польоту снаряда, м./сек.
3-дм гармата зразка 1902	Росія	76,2	1092/2017	6,5	8,5	10	588
8-см гармата М5/8	Австро-Угорщина	76,5	1020/1910	6,68	7	10	500
10-см гаубиця М14	Австро-Угорщина	100	1417/?	13,6	8,1	2	397
42-лін. гармата зразка 1910	Росія	106,8	2172/2490	16,4	12,7	5	580
48-лін. гаубиця зразка 1910	Росія	121,5	1331/2375	23	7,7	2	335
6-дм гаубиця зразка 1910	Росія	152,4	2160/2520	40,9	7,7	2	381

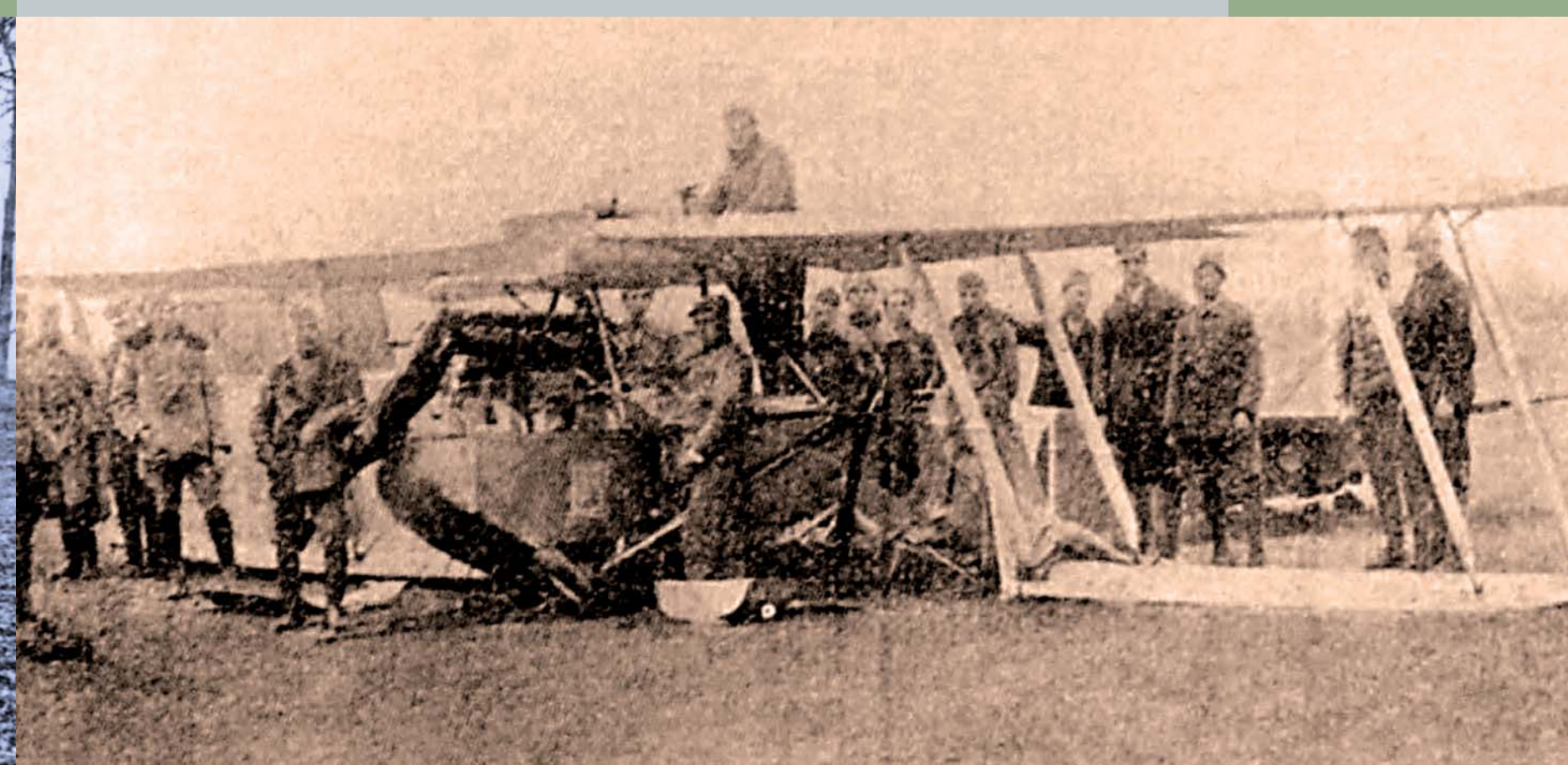
КУЛЕМЕТИ

Назва	Країна виробництва	Калібр, мм	Довжина кулемета, мм	Вага бойова, кг	Магазин, патронів	Прицільна дальність, м	Скорострільність боєва, пострілів/хвилину	Швидкість польоту кулі, м./сек.
«Кольт» М1895/1914 (станковий)	США	7,62 (США)	1050	бл.40	стрічка на 250 патр.	2300	250	850
«Льюїс» М1915 (ручний)	Великобританія	7,71	1280	17,8	47	1800	150	747
«Максим» зразка 1910	Росія	7,62	1067	63,6	стрічка на 250 патр.	2270	250-300	617
«Шварцлозе» М7/12 (станковий)	Австро-Угорщина	8	1066	42	стрічка на 250 патр.	2000	250	625
«Шош», або CSRG (ручний)	Франція	8 (Франц.)	1170	10,45	20	до 2000	120	630

Кулеметна частина Галицької армії з кулеметами «Шварцлозе». Кінець 1918 р.

Літак «Ганза-Бранденбург» С.I Летунського відділу Галицької армії, розбитий під час вимушеної посадки. 1919 р.

Броневий автомобіль Запорізького загону типу «Остін». Київ, 1918 р.

Вояки легіону Українських Січових стрільців з кулеметом «Шварцлозе»

3 грудня 1919 Саморозпуск Січових стрільців

5 грудня 1919 Симон Петлюра призначає Михайла Омеляновича-Павленка командармом Армії УНР

6 грудня 1919 Розпочався Перший Зимовий похід Армії УНР на чолі з Михайлом Омеляновичем-Павленком: головні сили прориваються з «трикутника смерті» та вирушають у рейд ворожими тилами

2 січня 1920 Військове міністерство Польщі визнало полонених та інтернованих українців вояками дружньої держави та розпочало заходи з формування українських частин у таборі Ланьцут

6 лютого 1920 Напередодні вступу Червоної Армії до Одеси, білогвардійці передають владу в місті командуванню УГА

В кожній армії є свої елітні частини — формації, які зберігають традиції війська, створюють його імідж.

УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ (УСС) (1914–1920)

«Усуся» — перша військова формація сучасності з виразно українським національним характером. Легіон УСС створили ще на початку Першої світової війни в 1914 р. у складі Австро-Угорського війська. Складений з українських патріотів-добровольців, невеликий за розміром, Легіон УСС мав величезне пропагандистське значення, демонструючи готовність українців воювати саме за Україну. У 1918 р. на його базі була створена 1-ша бригада УСС, яка стала основою Галицької армії і потім не раз відзначилась у боях.

БОГДАНІВЦІ (1917–1921)

Полк імені Богдана Хмельницького — перша українська частина у складі революційної російської армії. Полк організували самостійно в умовах, коли більшість українських політиків навіть не звертали увагу на необхідність створення української армії. Попри половинчате ставлення Української Центральної Ради, попри опір і погрози з боку російської військової влади, Богданівці залишилися існувати, як українська національна частина, стали прикладом українізації, який наслідували багато інших частин Російської армії.

ЗАПОРОЖЦІ (1918–1921)

Окремий Запорізький загін — перше регулярне збройне формування УНР. Сформований із залишків українізованих частин російської армії у тяжкі часи після відступу з Києва у лютому 1918 р. У подальшому формація Запорозжів розгорнута у полк, дивізію, корпус, групу. Запорізькі полки визволяли Крим і Донбас, Запорозжці увійшли до Києва в серпні 1919 р., а потім з боями здолали Перший Зимовий похід. І хоча у Запорозжів часто змінювалися командири, а деякі частини були схильні до заколотів, вони гордо несли назву першого з'єднання української армії.

Полковник Григорій Косак — командир полку УСС. 1916 р.

Підрозділ Січових стрільців, що охороняв Уряд УНР взимку-навесні 1918 р.

Сотник Українських січових стрільців Ю. Бузиновський із солдатами своєї сотні. Орієнтовно 1915 р.

СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ (1917–1919)

Формація, в якій поєдналися бойові традиції як Західної, так і з Східної України. Курінь (батальйон) Січових стрільців, названий на честь галицької формації (УСС), з'явився в революційному Києві. З того часу доля Січових стрільців була нерозривно пов'язана з Наддніпрянською Україною. На чолі з незмінним командиром Євгеном Коновальцем Січові стрільці привели до влади Директорію УНР. У період революційного хаосу відзначалась доброю дисципліною і боєздатністю. Курінь, полк, дивізія, корпус, а згодом група Січових стрільців зберігала титул найбоєздатнішої в Армії УНР. Особливо слід відзначити сілецьку артилерію.

ЗАЛІЗНА ДИВІЗІЯ (1919–1920)

Створена з мішанини окремих частин з Наддніпрянщини та Буковини у відчайдушній ситуації поразки українських армій навесні 1919 р., третя дивізія Армії УНР під командуванням полковника Олександра Удовиченка швидко здобула відмінну бойову репутацію. У боях з червоними за станцією Вапнярка вона так добре показала себе, що отримала почесне найменування «Залізна». До кінця визвольних змагань 3-тя Залізна дивізія регулярно підтверджувала справедливість цієї назви.

Командуючий групою Січових стрільців полковник Євген Коновалець на одній з останніх нарад командування 11-ї дивізії Січових стрільців. Шепетівка, осінь 1919 р.

3-тя Залізна дивізія Армії УНР на параді, 1920 р. Другий зліва — полковник Павло Шандрук

Командир Запорозької дивізії Олександр Натієв (у центрі) та полковник Петро Болбочан (справа). Весна 1918 р.

ШЛЯХ ЗВІЛЬНЕННЯ КОЖНОЇ НАЦІЇ ГУСТО КРОПИТЬСЯ КРОВ'Ю НАШОЇ — ТАК САМО. КРОВ'Ю ЧУЖОЮ І СВОЄЮ. ВОРОЖОЮ І РІДНОЮ

Симон Петлора, голова Директорії та Головний отаман військ і флоту УНР. 1926 р.

8 лютого 1920

Марко Безручко приступив до виконання обов'язків командира 1-ї української стрілецької дивізії (в майбутньому — 6-та стрілецька дивізія Армії УНР)

12 лютого 1920

УГА переходить на бік радянських військ, де отримує назву Червона українська Галицька армія (ЧУГА)

15 квітня 1920

Під час Першого Зимового походу частини Армії УНР здобувають блискучу перемогу над більшовиками під Вознесенськом 3-тя стрілецька дивізія Армії УНР здобуває залізничну станцію Вапнярка; за стійкість у боях під Вапняркою дивізія Удовиченка отримує почесне найменування Залізна

21–24 квітня 1920

Варшавський договір УНР та Польщі оформив українсько-польський союз для боротьби з більшовиками

24 квітня 1920

Повстання двох бригад ЧУГА проти більшовиків

Незважаючи на поразку українських армій, їх ветерани не збиралися припинити боротьбу за волю України. Деякий час у 1920-х рр. українські армійські структури зберігалися в таборах інтернованих у Польщі, Румунії та Чехословаччині. В очікуванні збройного зіткнення з РСР ветерани Армії УНР зберігали боєготовність, навчаючись у польській Вищій військової школі (академії Генштабу) та проходячи службу за контрактом у Війську польському. Колишній командир полку і бригади 3-ї Залізної дивізії Павло Шандрук відзначився під час оборонної війни Польщі проти Німеччини у вересні 1939 р., за що пізніше його відзначили польським орденом *Virtuti Militari*.

Інші ветерани створили низку підпільних і повстанчих організацій, найвпливовішою з яких стала Українська військова організація (УВО), пізніше реорганізована в Організацію українських націоналістів (ОУН), створені командиром Січових стрільців Євгеном Коновальцем.

Коли наприкінці 1938 р. постав український уряд на Закарпатті, допомогу місцевим українцям у створенні загонів самооборони надавали ветерани Революції 1917-1921 рр.: повстанський отаман Юрій Горліс-Горський, підполковник Армії УНР Сергій Єфремов, генерал-четар Галицької армії Віктор Курманович...

Полковник 3-ї Залізної дивізії Армії УНР Олександр Петлюра в уніформі контрактного старшини Війська польського

Хорунжий Петро Йосипишин — один з останніх живих ветеранів Армії УНР, помер у 1994 р. у Франції

Урочисте зібрання ветеранів Армії УНР. Кінець 1940 рр.

Леонід Ступницький, справа у першому ряду

Засновники УВО та ОУН Євген Коновалець (зліва) та Андрій Мельник (в центрі) в еміграції. 1920 рр.

“ ВОЛІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЯ НЕ ЗНИЩАТЬ НІ ВОРОЖІ ТЮРМИ, НІ ЗАСЛАННЯ, БО УКРАЇНА Є НЕЗДОБУТНИМ БАСТІОНОМ ГЕРОЇВ І БОРЦІВ ”

Євген Коновалець, полковник Армії УНР

Антикомунізм нацистської Німеччини породив надію, що вона допоможе визволити Україну з-під влади Москви. Багато ветеранів активно співпрацювали з німцями, в тому числі в лавах українських добровольчих підрозділів. Серед них: командир полку Чорних запорожців Петро Дяченко, ад'ютант командувача Галицькою армією Дмитро Паліїв, командир українських військ в бою під Крутами Аверкій Гончаренко. Інші ветерани відкрито підтримували Антигітлерівську коаліцію, зокрема, командир 3-ї Залізної дивізії Олександр Удовиченко.

Командир 2-ї Запорізької стрілецької бригади Іван Ливиненко, учасник Другого Зимового походу Леонід Ступницький та багато інших доклалися до розбудови Української повстанської армії (УПА), яка воювала за незалежність України проти держав обох протилежних коаліцій Другої світової.

Українські ветерани відігравали помітну роль в житті західної української діаспори, керуючи спілками, видаючи літературу, зокрема, мемуари про події 1917-1921 рр. Лише небагатьом з них пощастило дожити до проголошення незалежності України в 1991 р.

Старійшина офіцерської школи УПА «Дружинники» полковник Армії УНР Іван Литвиненко (стоїть під тризубом у чорному мундирі) приймає парад випускників першого випуску школи. 1944 р.

Офіцери Армії УНР у таборі для інтернованих українських вояків у Польщі. 1922 р.

Віктор Курманович (в центрі) промовляє з балкону будівлі Головної Команди Карпатської Січі в Хусті, Закарпаття, 19 лютого 1939 р.

Робітнича команда ветеранів Галицької армії у таборі для інтернованих. Початок 1920 рр.

25 квітня 1920

Польські та українські війська переходять у наступ на Київ

6 травня 1920

Польські та українські війська, зокрема 6-та стрілецька дивізія Марка Безручка, здобувають Київ

6 травня 1920

Завершення Першого Зимового походу, головні сили Армії УНР вийшли до позицій польсько-радянського фронту, які тримали українські частини

29 травня 1920

Дивізії Армії УНР отримують суцільну нумерацію та почесні найменування: 1-ша Запорізька, 2-га Волинська, 3-тя Залізна, 4-та Київська, 5-та Херсонська,

25 липня 1920

Частини Армії УНР здобувають перемогу над більшовиками у кінному бою під Сидоровим

ПАМ'ЯТЬ ПРО УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО

Після закінчення Перших визвольних змагань пам'ять про українські війська та військових аж ніяк не була популярною в країнах, що розділили між собою українські землі. Передовсім радянська влада, яка намагалась викоринити будь-які згадки про «петлюрівців». Однак українці не збирались забувати своє минуле. Вони збирали, організовували і видавали книги, журнали, газети, в яких розповідалася історія Перших визвольних змагань. Зводили меморіали на пам'ять про минулі битви. Дбали про поховання загиблих вояків. Окрім збереження пам'яті про минуле і вшанування загиблих ці заходи допомагали гуртувати українців та виховувати у патріотичному дусі нові покоління борців за незалежну Україну.

Із початком Другої світової війни і Других визвольних змагань тема Перших визвольних змагань стала далеким минулим. З'явилися нові герої, ближчі до сьогодення. Тож пам'ять про події 1917–1921 рр. пригасла, актуалізуючись лише до «круглих дат».

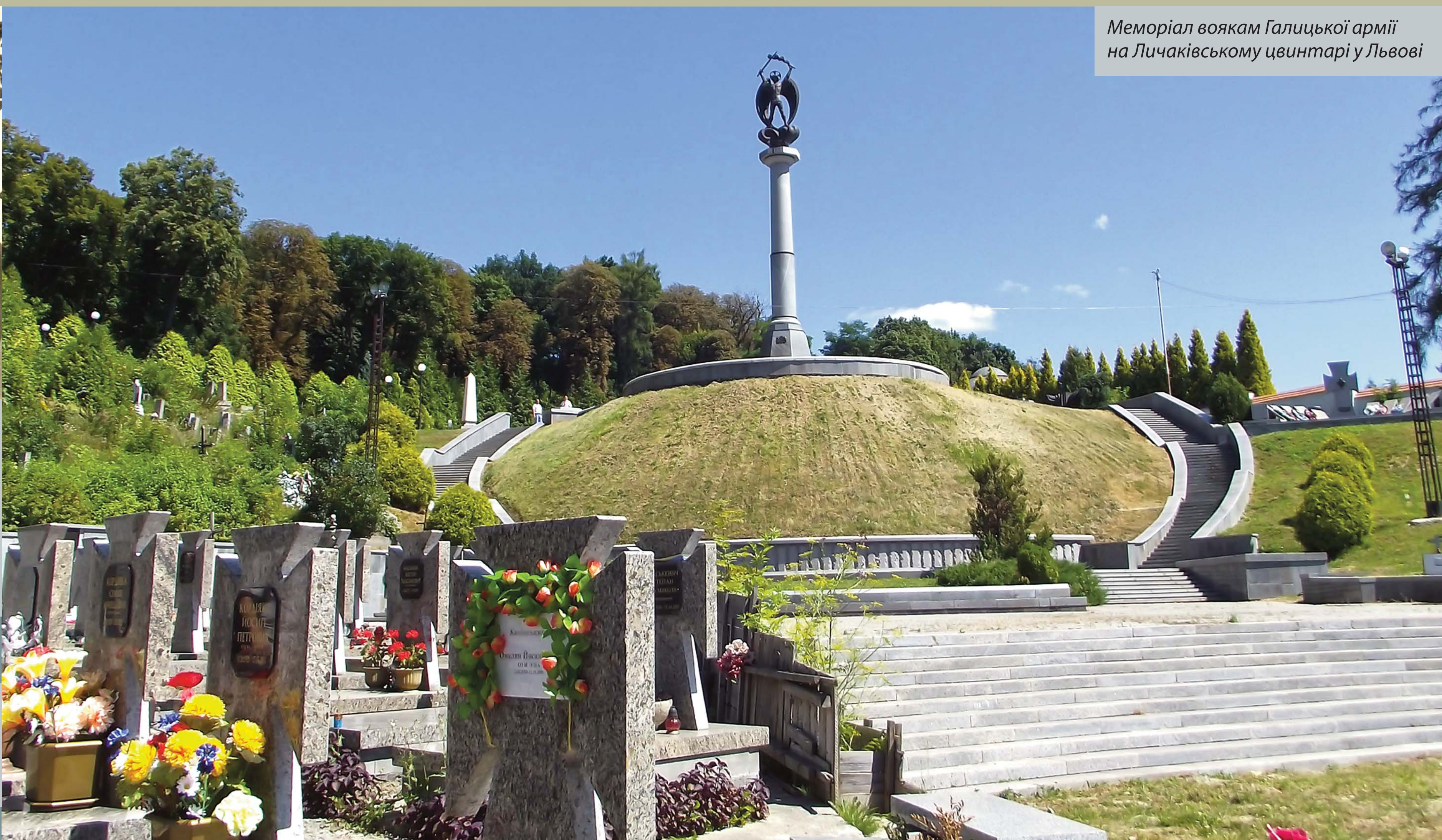
Після здобуття Україною незалежності у 1991 р. ситуація радикально змінилася. Відтепер і на території України вшанування героїв Перших визвольних змагань перестало бути кримінально караною «антирадянщиною». В країні почали з'являтися пам'ятники, меморіальні дошки, назви вулиць, присвячені героям боротьби за Україну в 1917–1921 рр. Занедбані і знищені поховання приводились до ладу і відновлювались. З'явилися публікації та музейні експозиції, сайти в Інтернеті та історичні фестивалі. Цей процес був ані простим, ані швидким. І тепер питання увічнення пам'яті борців за Україну місцями зустрічає як не опір, то саботаж. Та процес не зупинити.

Ветерани Перших визвольних змагань біля надмогильної плити Симона Петлюри. Париж, орієнтовно 1930 рр.

Могила полковника Армії УНР Сергія Чорного. Німеччина, 1950 рр.

Меморіал воякам Галицької армії на Личаківському цвинтарі у Львові

НАРОД, ЩО НЕ ЗНАЄ СВОЄЇ ІСТОРІЇ, Є НАРОД СЛІПЦІВ
Олександр Довженко

Молодь СУМ і Пласту складає вінок на символічній могилі 360 вояків Армії УНР, розстріляних більшовиками 21-22 листопада 1921 р. під містом Базар після поразки Другого Зимового походу. Велика Британія, 1971 р.

Могила двох невідомих вояків Армії УНР в Острозі

Могила авіаторів Летунської сотні Галицької армії у Красному на Львівщині. Орієнтовно 1930 рр.

Пластуни на цвинтарі Станіслава (нині — Івано-Франківськ) біля могил вояків Галицької армії. Орієнтовно 1920 рр.

Обкладинка одного з номерів воєнно-історичного журналу «Літопис Червоної калити», що видавався у Львові у 1929-1939 рр.

Початок спорудження Стрілецького меморіалу (меморіалу стрільців і старшин Легіону УСС і УГА) на Янівському цвинтарі у Львові. Початок 1920 рр.

Полковник Армії УНР Іван Липовецький на панахиді за вояками Армії УНР в Сент-Кетеринс. Канада, 1960 рр.

Впорядкування могил вояків Армії УНР на українському цвинтарі Щепіорно. 1920 рр.

Український військовий цвинтар Щепіорно біля Каліша. Польща, 1920 рр.

Стрілецькі могильні поля в Стрию, прикрашені до Зелених свят. 1932 р.

29–31
серпня
1920

Під час оборони Замостя під керівництвом Марка Безручка частини 6-ї стрілецької дивізії Армії УНР та польські частини скували більшовицькі війська 1-ї кінної армії Семена Будьонного та зірвали розвиток флангового удару більшовиків на польські сили, які наступали після перемоги під Варшавою

10
листопада
1920

Початок останніх фронтів боїв Армії УНР з більшовиками

21
листопада
1920

Під тиском більшовиків останні частини Армії УНР відступили на контрольований Польщею правий берег Збруча, де їх було роззброєно та інтерновано

25
жовтня
1921

початок Другого Зимового походу Армії УНР на чолі з Юрієм Тютюнником

21–22
листопада
1921

Розстріл більшовиками 360 полонених учасників Другого Зимового походу під м. Базар на Житомирщині

ЗБЕРЕЖЕННЯ МІЛІТАРНИХ ТРАДИЦІЙ

В радянські часи символіку українського війська можна було побачити тільки в публікаціях, що таврували чи висміювали «український буржуазний націоналізм». Лише в еміграції українці могли їх вільно демонструвати і використовувати.

Здавалось, що здобуття Україною незалежності відкриє шлях до гідного вшанування героїв минулого. Однак, багато українських військових вважали, що, змінивши на формі червону зірку на тризуб, вони зробили достатньо для українізації. Незважаючи на працю окремих ентузіастів як у війську, так і поза ним, вшанування пам'яті про Перші визвольні змагання в Збройних сил України йшло дуже повільно і непевно. Спроба присвоїти якійсь військовій частині ім'я Петлюри у 2005 р. провалилась — жодна частина Збройних сил України не бажала бути «петлюрівцями»! І українське суспільство, на загал, зовсім не журилось таким дивним станом речей.

Агресія Російської Федерації у 2014 р. сильно змінила ставлення українців до борців за незалежну Україну 1917–1921 рр. В Україні почали масово з'являтися вулиці, меморіальні дошки, пам'ятники, присвячені цим подіям. Нарешті країна перестала соромитися пам'яті про героїв Перших визвольних змагань.

Змінилось ставлення до героїв Перших визвольних змагань і в Збройних силах України. Так, у затвердженій в 2017 р. новій уніформі і знаках розрізнення Збройних сил України були використані окремі елементи уніформ періоду 1917–1921 рр., найпомітнішим з яких є нарукавний тризуб. А нова форма почесної варті була розроблена за взірцем форми Сердюцької дивізії часів гетьмана Скоропадського. З'явилися і почесні назви частин, що пов'язані з особами та подіями Перших визвольних змагань.

Алея «Захисникам усіх поколінь» в розташуванні 26-ї артилерійської бригади імені генерал-хорунжого Романа Дашкевича

Нарукавний знак 28-ї механізованої бригади

Нарукавний знак 72-ї механізованої бригади

Нарукавний тризуб нової уніформи Збройних сил України. Як і у 1919-му, чорний колір з білим кантом позначає Генеральний штаб

Нарукавний знак 93-ї механізованої бригади

Вручення мотиваційного прапору 93-ї механізованої бригади. 2018 р.

«... ЗА ВАШУ ВІРНИСТЬ ТИМ ІДЕЯМ, ЗА ЯКІ ГОЛОВИ ПОКЛАЛИ НЕЗАБУТНІ ЛИЦАРІ ОРУЖНОЇ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ З ЧАСІВ 1917–1920 РР., БУДЕ НАЙКРАЩОЮ ПОЩАНОЮ ДО СВІТЛОЇ ПАМ'ЯТІ ІХ, ДО ВЕЛИКОГО ЧИНУ ЇХНЬОГО ЖИТТЯ

Симон Петлюра, 1926 р.

Відкриття меморіалу воїнам УНР в Ананьєві на Одещині. 2018 р.

Пам'ятник Симону Петлюрі, споруджений у 2017 р.

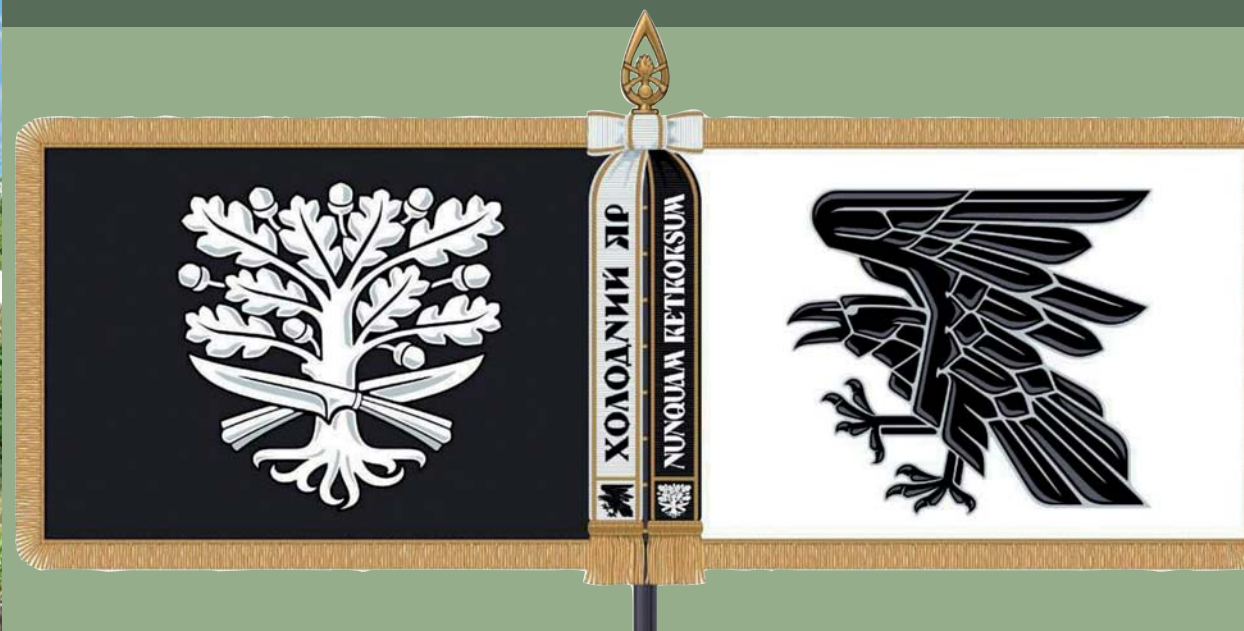

Репліка Бойового прапору 3-ї Залізної стрілецької дивізії, демонструвалася на параді з нагоди 26-ї річниці незалежності України

Вояки 26-ї артилерійської бригади імені генерал-хорунжого Романа Дашкевича

Станом на 2019 р. в Збройних силах України існують такі частини, що мають почесні назви, пов'язані з періодом 1917–1921 рр.:
7-ма бригада тактичної авіації Повітряних сил — імені Петра Франка (син відомого письменника Івана Франка, який був пілотом у Галицькій армії);
16-та окрема бригада армійської авіації Сухопутних військ — "Броди" (в цьому місті у 1918–1919 рр. знаходилась головна авіабаза Галицької армії);
17-та окрема танкова Криворізька бригада Сухопутних військ — імені Костянтина Пестушка (більш відомий, як Кость Степовий-Блакитний; повстанчий отаман Холодного Яру);
26-та окрема артилерійська бригада Сухопутних військ — імені генерала-хорунжого Романа Дашкевича (командувач артилерією Січових стрільців);
28-ма окрема механізована бригада Сухопутних військ — імені Лицарів Зимового Походу;
72-га окрема механізована бригада Сухопутних військ — імені Чорних Запорозжців;
93-тя окрема механізована бригада Сухопутних військ — «Холодний Яр»;
406-та окрема артилерійська бригада Військово-Морських сил — імені генерал-хорунжого Олексія Алмазова (відомий артилерист Армії УНР).

Мотиваційний прапор з символікою повстанців Холодного Яру 93-ї механізованої бригади

15 березня 1939

Проголошення державної самостійності Карпатської України

30 червня 1941

Проголошення у Львові Акта відновлення Української Держави

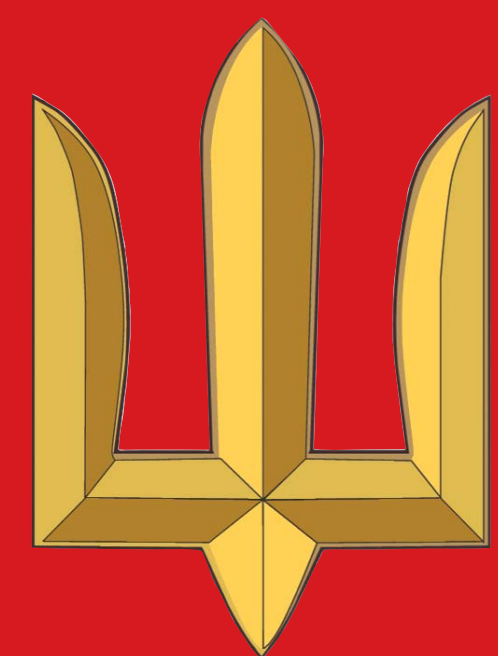
осінь 1942

Створення перших збройних загонів Української повстанської армії

24 серпня 1991

Ухвалення Акта проголошення незалежності України

УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО

1917–1921

Визволення Вінниці 10 серпня 1919 року

Автори виставки:
Євген Пінак
Ярослав Файзулін
Максим Майоров

Автор карт:
Дмитро Вортман

Автор картини:
Артур Орленов

У виставці використані матеріали:

- Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г.С. Пшеничного
- Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України
- Музею Української революції 1917–1921 років
- Українського національного музею в Чикаго
- Віртуального музею УНР
- Архіву Організації Українських Націоналістів (Українська Інформаційна Служба — Лондон)
- Архіву Інституту Йозефа Пілсудського

УКРАЇНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ